

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta mezinárodních vztahů
Hlavní specializace: Mezinárodní politika a diplomacie

Imigrační a integrační politika Francouzské republiky

Vypracovala: Petra Kratochvílová

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma

„Imigrační a integrační politika Francouzské republiky“

jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím
v přiloženém seznamu literatury.

V Praze dne 30. listopadu 2006

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Janu Eichlerovi, CSc. za cenné podněty a připomínky v průběhu tvorby diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	7
2. Migrace – globální fenomén.....	9
2.1. Integrační modely	11
2.1.1. Asimilační model – Francie	11
2.1.2. Pluralistický (multikulturní) model – Velká Británie	12
2.1.3. Etnicko-exkluzivistický model – Německo	12
2.2. Od asimilacionismu k multikulturalismu a zpět	13
2.3. Přistěhovalectví – vážný problém mezinárodní politiky v dnešním světě.....	14
3. Imigrační politika Francouzské republiky.....	17
3.1. Přistěhovalectví do Francie od 19. století do roku 1973.....	17
3.1.1. První imigrační vlna.....	17
3.1.2. Druhá imigrační vlna	19
3.1.3. Třetí imigrační vlna	22
3.2. Rok 1973 - obrat v přistěhovalecké politice Francie	25
3.2.1. Od d'Estainga k Mitterandovi a vzestup krajní pravice	26
3.2.2. Vláda J. Chiraka a Pasquovy zákony.....	29
3.2.3. Středový postoj levicové vlády Lionela Jospina.....	31
3.2.4. Tvrdý kurs ministra Sarkozyho.....	33
4. Integrační politika Francouzské republiky	38
4.1. Francouzský integrační model	39
4.2. Mechanismy integrace	42
4.3. Nedokonalost integrace à la française	45
4.4. Nový rámec francouzské integrační politiky	46
4.5. Možnosti a meze integrace muslimské komunity	48
4.6. Sekularismus Francouzské republiky	53
4.7. Rasová diskriminace	56
5. Horký podzim na francouzských předměstích	59
5.1. Průběh událostí	60
5.2. Selhání republikánského modelu?	61
5.3. Policie – druhý významný aktér podzimních nepokojů.....	63
5.4. Mediální obraz událostí	64
5.5. Hledání řešení	66
6. Závěr	69
7. Seznam literatury.....	74

„Jediným zcela jistým způsobem, jak národ dovést ke zkáze, jak znemožnit jeho existenci jako národa vůbec, by bylo dovolit, aby se z něho stala spleť handrkujících se národností“.

Theodore Roosevelt¹

¹ HUNTINGTON, P. Samuel. : *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*, str. 373.

1. Úvod

Jeví-li se dnes otázky přistěhovalectví a národní identity v Evropě jako zvláště aktuální a citlivé, neznamená to, že by migrace byla novým fenoménem. Touha dobývat nové světy a putovat pod nejrůznějšími záminkami z místa na místo je ve skutečnosti stará jako lidstvo samo. V dnešním globálním světě bychom jen těžko hledali stát, který by nebyl migračními pohyby obyvatelstva zasažen. Jejich povaha se však v minulosti měnila a spolu s ní se proměňovaly také vnímání migrace hostitelskými společnostmi a snahy o její regulaci.

Právě tuto historickou změnu a její důsledky se snažím zachytit i ve své diplomové práci. Pro tento účel jsem si záměrně vybrala Francii, neboť je v otázce přistěhovalectví jistým evropským unikátem. Na starém kontinentě, jenž byl do poloviny 20. století především migračním zdrojem, je Francie už jeden a půl století zemí přistěhovalců. Někdy je označována dokonce za větší *melting pot* než Spojené státy.

V důsledku dlouhodobého přistěhovalectví a zvláště s přílivem africké populace z bývalých kolonií poznala Francie mnoho kulturně cizorodých vlivů, jimž se snažila trvale bránit a nedávat prostor pro jejich vlastní rozvoj na francouzské půdě. Všichni, kdo přišli do Francie s úmyslem se zde usadit, museli přijmout francouzský způsob života a zároveň potlačit svůj odlišný původ. Tento francouzský univerzalismus se dnes však jeví jako překonaný a Francie, zdá se, má naopak čím dál větší problémy se zvládáním rozmanitosti vlastní společnosti.

V úvodní kapitole je věnován prostor obecně migraci jako globálnímu fenoménu a roli Evropy v novodobých migračních procesech. Protože jednotlivé hostitelské společnosti se s přílivem přistěhovalců a jejich začleněním do společenské struktury vyrovnávají různě, uvádím pro srovnání tři základní integrační modely a jejich východiska. V posledních letech ovšem většina západoevropských zemí svůj přístup k imigrantům přehodnocuje. Je to dáno jednak stagnací jejich národních ekonomik, vysokou mírou nezaměstnanosti, rostoucím počtem přistěhovalců neevropského původu, prohlubujícími se sociálními problémy přistěhovalé populace a rovněž narůstajícími obavami

z islamizace Evropy. To jsou témata, která nemohou být ve sjednocené Evropě více projednávána pouze na národní úrovni, ale i na úrovni evropské. Imigrace a integrace se tak staly důležitou otázkou současné mezinárodní politiky.

Ve druhé kapitole se zaměřuji již přímo na Francii a její historickou zkušenost s přistěhovalectvím. Charakterizuji jednotlivé imigrační vlny a v souvislosti s nimi také faktory, jenž podstatným způsobem ovlivňovaly nálady ve francouzské společnosti, její postoje k přistěhovalcům a v neposlední řadě i politická opatření.

Na imigrační politiku bezprostředně navazuje politika integrace přistěhovalců do společnosti, proto následující kapitolu věnuji integrační politice Francie. Blíže zde specifikuji determinanty francouzského integračního modelu a jeho naplňování v praktickém životě. V této souvislosti nelze opominout vážný rozpor mezi republikánskými hodnotami a pohledem na každodenní realitu okrajových městských čtvrtí obydlených téměř výhradně přistěhovalci, který jen ztěží odpovídá ideálu rovnosti. Republikánský princip sekularity a sekulárního školství navíc představuje zásadní překážku integrace početné muslimské komunity. Právě ona je v současné době společností vnímána jako největší hrozba pro národní identitu, a to nejen ve Francii, ale i jinde v Evropě. Tento problém nutí francouzskou vládu k hledání nové integrační strategie a způsobu soužití s vyznavači islámu. Hlavním iniciátorem v této oblasti je ministr vnitra Nicolas Sarkozy.

V poslední kapitole se vracím k nedávným událostem ve Francii, které rozpoutaly novou diskusi o imigrační a integrační politice země. Jedná se o rozsáhlé nepokoje na francouzských předměstích na podzim roku 2005, jejímiž hlavními aktéry byli potomci afrických a arabských přistěhovalců. Tato otřesná francouzská zkušenost je výsledkem rozporuplné přistěhovalecké politiky a iluze o dokonalém fungování republikánského integračního modelu.

Cílem mé diplomové práce je tedy poukázat na historické determinanty těchto událostí ve francouzské společnosti, kde až třetina dnešních obyvatel je potomky přistěhovalců.

2. Migrace – globální fenomén

Slovem migrace se obecně rozumí změna prostorové lokace-stěhování. Stěhování lidí potom lze charakterizovat jako jev, který je zároveň komplexní, globální a dlouhodobý. Komplexní proto, že se dotýká velkého množství aspektů lidské existence, globální, neboť postihuje lidstvo jako celek, a v neposlední řadě jde o fenomén dlouhodobý, respektive trvalý, provázející lidstvo po celou dobu jeho existence. V čase se však migrace proměňuje, mění svůj směr i charakter. Její nejstarší formou je stěhování celých příbuzenských nebo etnických skupin s plnou sociální strukturou, vynucené nejčastěji klimatickými změnami, nedostatkem obživy či útoky jiných skupin. Směr pohybu určovaly náhodně geografické podmínky a ráz krajiny, nikoliv touha po dosažení konkrétního místa. S přibývajícím technologickým vývojem začaly převládat migrační pohyby do předem naplánovaného cílového prostoru, kde migrující skupina hledala příznivější podmínky k životu, možnost směny zboží či realizaci specifických kulturních potřeb (Uherek, 2003).

S technickým pokrokem se lidská mobilita neustále zvětšuje a do migračních procesů se zapojuje stále více osob. Novověké stěhování je charakteristické individualizací, nemigrují pouze velké příbuzenské skupiny, ale též jednotlivci. Od druhé poloviny 20. století dochází rovněž k feminizaci migrace, roste podíl žen mezi migranty.

Nové impulsy pro migraci přinesla koloniální politika evropských zemí. Industrializace, urbanizace a propojování světa v době koloniálních říší uvedly do pohybu obrovské množství lidí. Tehdy se však začaly projevovat též stinné stránky tohoto jevu v podobě proměny periferií průmyslových měst v přistěhovalecká ghetta, zaplavená nekvalifikovanou pracovní silou, vykořeněnou z jejího tradičního způsobu života. V západoevropských zemích, které kdysi bývaly metropolemi rozsáhlých koloniálních říší, ať už ve Spojeném království, ve Francii či v Nizozemí, dnes žijí miliony přistěhovalců z bývalých držav. Ve větších městech uvedených států tak fakticky vznikly multietnické společnosti. Někteří historikové mluví dokonce o „odplatě za kolonialismus“, v

jejímž rámci dochází ke kolonizaci bývalých mateřských zemí národy, které byly kdysi kolonialismem postiženy (Calda, 2003).

Z výše uvedeného vyplývá, že role Evropy se v migračních procesech novověku výrazně měnila. Zatímco po staletí byla dominantním migračním zdrojem², od konce 60. let minulého století se naopak stává cílovým prostorem pro masivní imigraci převážně z rozvojových zemí. Podobný trend zaznamenávají i ostatní hospodářsky rozvinuté oblasti. Vyjádřeno terminologií Francise Fukuyamy, dochází k masovému přesunu obyvatelstva z historického světa do světa posthistorického (Fukuyama, 2002). Fenomén mezinárodní migrace je tak pokládán za jeden ze základních strukturálních rysů téměř všech industrializovaných zemí (Stojanov a kol., 2006).

V 90. letech minulého století žilo mimo zemi původu údajně více než 2% světové populace (asi 125 milionů lidí) a těžko by se našel národ, který by migrací obyvatel nebyl zasažen, ať už jde o migraci dobrovolnou či nedobrovolnou. Dobrovolnou migrací se rozumí „akt člověka, který se rozhodl opustit svůj domov na základě své nevynucené volby“, zatímco nedobrovolná migrace je vyvolána takovými vnějšími faktory jako je například hladomor, přírodní katastrofa, válka či jiné formy porušování lidských práv. Obecně lze tedy motivy migrace shrnout do čtyř kategorií (Stojanov a kol., 2006):

- ekonomické motivy,
- environmentální motivy,
- politické a bezpečnostní motivy,
- etnické a náboženské motivy.

² Jen v letech 1600 až 1850 opustilo Evropu 65 milionů lidí. V rozmezí let 1821 a 1924 se do zámoří vystěhovalo dalších 55 milionů Evropanů, z toho 34 milionů do Spojených států (Huntington, 2001).

2.1. Integrační modely

Otázky spojené s adaptací migračních skupin do nového prostředí a s jejich integrací do majoritní společnosti se v Evropě objevují až v průběhu 60. let 20. století. To je téměř o století později než ve Spojených státech, kde se tato témata ve větší míře studovala již ve druhé polovině 19. století a proslula zejména činností Chicagské sociologické školy od 20. let 20. století (Caldá, 2003). Různá míra otevřenosti hranic a odlišné pojetí národní identity západních zemí se projevovaly i v různých typech integrace. Spojené státy jako přistěhovalecká země Nového světa z tohoto hlediska výrazně kontrastují se zeměmi starého kontinentu. Zatímco zakládajícím momentem americké identity bylo přistěhovalectví a pohled do budoucnosti, identity evropských národů se vymezovaly usedlostí a vztahem k minulosti. Identity jednotlivých evropských zemí se však mezi sebou dále lišily podle toho, jak se daný národ definoval, zda-li jako národ občanský (Francie, Velká Británie) nebo etnický (Německo).

Občanský princip národního sebepojetí umožňoval v zásadě přijmout i příslušníky kulturně heterogenních skupin, jakmile se usadili na daném území a přijali za své politické hodnoty tohoto státu. Naopak druhý typ národa, založený na etnických kořenech, vědomí o společném původu a jazyku, byl vůči přistěhovalcům od počátku uzavřený. Předpokládal, že etnický a kulturně cizí přistěhovalci se nikdy nemohou stát příslušníky daného národa.

Podle výše uvedeného lze v západní Evropě 60. až 80. let 20. století rozlišit tři modely integrace (Baršová-Barša, 2005):

2.1.1. Asimilační model – Francie

Univerzalismus Velké francouzské revoluce a následných koloniálních výbojů společně s představou, že francouzská kultura je „vtělením obecné lidské civilizace“, daly vzniknout francouzské asimilační integraci. V principu byli přistěhovalci přijímáni jako rovnoprávní členové společnosti pod podmínkou, že

se asimilují do dominantních kulturních vzorců a učiní z příslušnosti k občanskému národu jedinou formu své kulturní příslušnosti.

2.1.2. Pluralistický (multikulturní) model – Velká Británie

Koloniální tradice britské nepřímé vlády tolerující relativní autonomii podmaněných kultur je kolébkou britské pluralistické integrace. V rámci své koloniální říše zahrnovala Británie mnoho různých regionálních, náboženských i etnických skupin. Jejich příslušníci si mohli ponechat své skupinové odlišnosti, pokud současně respektovali nadřazenost britské kultury. Díky své obchodní expanzi byla Británie po většinu novověku zemí emigrace, nikoliv imigrace (Baršová-Barša, 2005). Liberální imigrační politika vůči přistěhovalcům ze zámořských kolonií mezi lety 1948 a 1962 nebyla ani tak dána velkorysou otevřeností jako spíše úsilím o udržení říše.

Na rozdíl od Francie vnímá Británie přistěhovalce jako kulturně odlišná společenství, která mohou harmonicky koexistovat v rámci širšího politického celku i při zachování vlastní identity. Je-li ve Francii základní jednotkou integračního procesu jednotlivec, pak v Británii je jí etnicko-kulturní komunita. Odtud také pojem komunitarismus, jenž je pro britský integrační model příznačný. Vyjadřuje skupinovou rozrůzněnost společnosti a je mimo jiné hlavní výtkou tomuto modelu z pozice obhájců asimilacionismu.

2.1.3. Etnicko-exkluzivistický model – Německo

Tento model pojímá stát jako výraz politického sebeurčení etnického národa, proto německý stát předem vylučoval integraci cizinců pracujících a žijících na jeho území. Přistěhovalce chápal pouze jako dočasnou pracovní sílu, která se dříve či později vrátí do země původu. Z tohoto důvodu stát nepociťoval nutnost jakkoliv zlepšit právní postavení přistěhovalců nebo zvažovat důsledky jejich kulturní odlišnosti. Na druhou stranu se německý stát stavěl do role ochránců všech etnických Němců, ať žili kdekoli.

Tento rys německého pojetí státu a národa se odrážel rovněž ve způsobu nabývání státního občanství. Zatímco v Británii a Francii (od roku 1889) bylo

občanství nabýváno také na základě místa narození (*ius soli*), v Německu bylo od roku 1913 nabýváno téměř výlučně na základě pokrevního původu (*ius sanguinis*). Přistěhovalci jiného etnického původu se tak nemohli stát německými občany ani pokud se v Německu narodili nebo zde žili trvale mnoho let. Tento integrační model se praktikoval v Německu zhruba do poloviny 90. let minulého století, než si Němci uvědomili, že návrat usazených přistěhovalců je prakticky nemožný, a že si liberální stát nemůže dovolit trvale diferencovat práva a povinnosti svých obyvatel na základě původu či etnické příslušnosti.

2.2. Od asimilacionismu k multikulturalismu a zpět

Jestliže období od 80. let 19. století do 40. let století dvacátého bylo charakterizováno spíše asimilacionismem, od druhé poloviny 60. let do poloviny 90. let prošla západním světem vlna multikulturalismu. Od 60. let minulého století začal v mnoha západních zemích převažovat názor, že liberální stát nemůže po přistěhovalcích požadovat asimilaci do životního způsobu hostitelské společnosti, ale jen přijetí její politické kultury a národního jazyka. To umožnilo rozvoj a posilování zvláštních subkultur a skupinových identit uvnitř západních společností. Avšak v reakci na prohlubující se sociální vyloučení a politické odcizení přistěhovalců se na konci 90. let začala ozývat kritika multikulturalismu, a to i v zemích tradičně liberálních vůči přistěhovalcům a nakloněných kulturní pluralitě - ve Velké Británii a v Nizozemí. Politické elity v Evropě i v Americe si tehdy uvědomily, že multikulturní integrace často upřednostňovala podporu identity skupin před podporou rovných příležitostí jednotlivců. Tato nerovnováha pak přispěla ke vzrůstající segregaci přistěhovalců, ačkoli ji nelze pokládat za jedinou příčinu. Problémy přistěhovaleckých ghett totiž trpí i Francie, která multikulturalismus jako takový nikdy nepřijala (Baršová-Barša, 2006).

Ve většině západních zemí lze od počátku nového tisíciletí pozorovat posun integračních politik zpět k asimilacionismu. Jejich vlády se snaží

přistěhovalectví řešit takovými integračními programy³, které by byly zaměřeny nikoliv na posilování etnicko-kulturních identit vyloučených skupin, ale na podporu jejich individuálních schopností zapojit se do hlavního proudu a na odbourávání institucionálních a kulturních bariér takového zapojení, které existují na straně většinové společnosti. Na problém etnické a kulturní různosti se tak snaží odpovědět způsobem, který se vyhýbá jak čistému multikulturalismu, v němž „lidé ztrácejí smysl pro širší občanskou soudržnost“, tak excesivnímu asimilacionismu, který „zamýšlí rozpustit různé skupinové identifikace ve výlučné loajalitě k jednomu kulturně homogennímu národu“ (Baršová-Barša, 2006).

2.3. Přistěhovalectví – vážný problém mezinárodní politiky v dnešním světě

Imigrace a s ní spojená integrace přistěhovalců již nejsou zdaleka jen předmětem sociologických či demografických studií, ale staly se též významným tématem politiky, a to jak vnitřní, tak zahraniční. Ukazuje se, že země posthistorického světa mají s omezováním přistěhovalectví značné problémy, a to přinejmenším ze dvou důvodů. Jednak je pro ně obtížné vytyčit v otázce odmítání cizinců spravedlivá kritéria, která by nevyznívala rasisticky ani nacionalisticky, neboť by tím porušily právní principy, k nimž se jakožto liberální demokracie zavázaly. Na druhou stranu má snad každá vyspělá země zkušenosti s nedostatkem nekvalifikované pracovní síly, které může třetí svět nabídnout neomezené množství (Fukuyama, 2002).

V důsledku příliš liberálního přístupu k přistěhovalectví vznikly v západních zemích multikulturní společnosti. Soužití s kulturně odlišnými skupinami obyvatel však nezřídka přináší konflikty pramenící z nedostatku vzájemné důvěry a absence smyslu pro národní jednotu. To je dnes také vážný problém nejen pro Francii, ale i pro některé další státy Evropské unie. S prohlubující se evropskou integrací se tak objevila potřeba koordinovat

³ Viz. nizozemský zákon o integraci nových přistěhovalců z roku 1998, dokument britské vlády „Zajištěné hranice, bezpečné útočiště“ z roku 2002 nebo francouzský projekt „Smlouva o přijetí a integraci“ z roku 2003.

imigrační a integrační politiky členských států. Jako odpověď na tuto potřebu se zrodila společná migrační a azylová politika.

Zvláštní pozornost je v této souvislosti věnovaná otázce integrovatelnosti muslimů do evropské společnosti. V důsledku masivního přistěhovalectví do Evropy od konce druhé světové války a zejména v průběhu dekolonizace je dnešní Evropa domovem pro více jak třináct milionů přistěhovalců z muslimských zemí a jejich potomků, zatímco v USA je jejich počet odhadován jen na šest milionů. Počátkem 90. let tvořili muslimové dvě třetiny přistěhovalců do Evropy a dnes představují přibližně 5% obyvatel Evropské unie. Vzhledem k populační expanzi islámské civilizace se však předpokládá, že podíl muslimského obyvatelstva vzroste v tomto prostoru do roku 2020 na 10% (Kropáček, 2002).

Kromě demografického nebezpečí představuje muslimská komunita v Evropě větší nebezpečí kulturní, neboť evropští muslimové se většinou jen málo integrují do kultury hostitelské země a podle všeho vykazují rovněž málo zájmu, že by tak vůbec někdy chtěli učinit. Již v roce 1991 komentoval Jean Marie Domenach tuto skutečnost slovy: „Po celé Evropě roste strach z muslimské komunity přetínající evropské hranice a vytvářející tak jakýsi třináctý národ Evropského společenství“ (Huntington, 2001). Většina evropských zemí proto v posledních letech zpřísňuje své imigrační a azylové politiky tak, aby omezila další přistěhovalectví zejména z islámských států.

Přítomnost rostoucí muslimské komunity si Evropa začala znatelně více uvědomovat následkem teroristických útoků v New Yorku a Washingtonu 11. září 2001, v Madridu 11. března 2004 a v Londýně 7. července 2005, za něž byli zodpovědní radikální islamisté, většinou již dlouhodobě pobývajících v evropských zemích. Tyto události a následně rozpoutaný boj s terorismem podstatným způsobem poznamenaly vztahy mezi evropskými společnostmi a jejich muslimskými obyvateli. Na jedné straně vzbudily u nemuslimské části obyvatelstva určitou islamofobii, strach nejen z islámského radikalismu, ale islámu jako takového ve všech jeho podobách. Na straně druhé vedly k nárůstu

protizápadních nálad v muslimských zemích i mezi muslimy žijícími v Evropě. Do značné míry se tak naplnilo Huntingtonovo proroctví o tom, že „zásadním problémem Západu není islámský fundamentalismus, ale je to islám, odlišná civilizace, jejíž příslušníci jsou přesvědčeni o nadřazenosti své kultury a posedlí slabostí své moci“ (Huntington, 2001).

Současně s dospíváním potomků přistěhovalců ze zemí islámského světa jsou Evropané stále častěji vystaveni požadavku tolerance k muslimským hodnotám a přístupům ze strany mladých muslimů. „Aféra šátků“ ve Francii a v Německu, zavraždění nizozemského režiséra a kritika islámu Theo van Gogha v listopadu 2004 či nedávný skandál kolem karikatur proroka Mohameda otištěných v dánských novinách, jsou jen nejvíce medializované případy této skutečnosti. Obava z postupné „islamizace Evropy“ a konflikty soužití Evropanů s přistěhovalci původem z islámských zemí dnes tíží některé státy Evropské unie, v čele s Francií, Velkou Británií, Německem či Nizozemím⁴, více než kdy jindy. Nutnost vypořádat se s tímto projevem kulturní rozmanitosti Evropy je tím naléhavější, pokud Evropská unie do budoucna uvažuje o přijetí Turecka za svého člena. Otevření se této lidnaté muslimské zemi ve chvíli, kdy má evropská společnost, jak se zdá, vážné potíže s integrací mnohem menšího počtu muslimů, by mohlo definitivně rozbít její už tak oslabenou soudržnost.

⁴ Francie má nejpočetnější muslimskou menšinu, 5 milionů osob. Na Britských ostrovech dnes žije asi 1,6 milionu muslimů, původem převážně z indo-pákistánského subkontinentu. V Německu čítá muslimská komunita 3,4 milionu osob, dvě třetiny pocházejí z Turecka. V Nizozemí je počet muslimů odhadován asi na jeden milion (Kropáček, 2002).

3. Imigrační politika Francouzské republiky

Imigrační a integrační politika jsou součástí tzv. migračních politik, které se souhrnně týkají jednak regulace a usměrňování legální migrace, a také postihu a prevence nelegální migrace. Imigrační politika, jako dílčí soubor těchto migračních politik, pak řeší konkrétně otázku, kteří cizinci a za jakých podmínek se mohou dlouhodobě či trvale usadit v hostitelské zemi (Baršová-Barša, 2005).

3.1. Přistěhovalectví do Francie od 19. století do roku 1973

Francie byla od první poloviny 19. století nejdůležitější imigrační zemí Evropy. Přistěhovalci trvale převyšovali svým počtem vystěhovalce, kteří odcházeli do francouzských kolonií nebo jinam do zámoří. S imigrací jsou tak spojeny celé moderní dějiny francouzského národa, přičemž pro její počátek byly podstatné dva historické momenty. Tím prvním byla nepochybně Francouzská revoluce, jenž dala vzniknout národnímu státu založenému na principu suverenity lidu a diferenciaci mezi občanem a cizincem. Druhým momentem pak byla průmyslová revoluce. S vědeckotechnickým pokrokem, budováním železnic a velkých továren se mobilita lidí zrychlila a migrace získala masivní rozměr (Noiriel, 2005). Obvykle se rozlišují tři hlavní vlny přistěhovalectví do této země.

3.1.1. První imigrační vlna

První imigrační vlna do Francie začala již s napoleonskými válkami, přičemž největšího rozmachu dosahovala od roku 1850 v souvislosti s průmyslovou revolucí. Tehdy do Francie přicházeli za prací především obyvatelé sousedních států, mezi kterými dlouho převažovali Belgičané. Ti se soustřeďovali hlavně na severu země, kde tvořili velkou část pracovní síly v místních dolech. Vedle belgických horníků přicházeli ve velkém počtu také Italové, Němci, Švýcaři, později Španělé a Angličané. Industrializace a rozvoj měst lákaly do země množství stavebních inženýrů, kteří nacházeli uplatnění hlavně v pařížském regionu, ale také, a to především, méně kvalifikované a

nekvalifikované dělníky. Jejich počet ve Francii rostl po celou druhou polovinu 19. století.

Proces industrializace nebyl ve Francii navíc doprovázen tak masivním exodem domácího venkovského obyvatelstva do měst, jako tomu bylo například v Irsku či Německu, což uvolňovalo jen další prostor pro přistěhovalectví. V důsledku dlouhodobého demografického deficitu se Francie potýkala s trvalým nedostatkem domácí pracovní síly, proto zahraniční pracovníky vítala. Jejich příliv nebyl omezován a cizincům prakticky nic nebránilo vstupu do země. Skutečnost, že Francie tehdy prožívala pracovní imigraci opravdu v masovém měřítku, dokazují i statistické údaje. V letech 1851 až 1886 zajišťovalo přistěhovalectví demografický růst francouzské populace z jedné třetiny, mezi roky 1886 a 1891 dokonce až z 80% (Temime, 1999).

K tradičním migračním proudům ze sousedních států se koncem 19. století přidaly navíc početné skupiny Židů, kteří prchali před pogromy v Polsku a Rusku do Ameriky. Mnozí z nich se však na své cestě za svobodou usadili už ve Francii, nejčastěji v pařížském regionu, aby zde začali nový život.

Do té doby kladný vztah francouzské společnosti k přistěhovalcům byl v nadcházejícím období negativně poznamenán nástupem ekonomické recese a nárůstem nacionalismu před první světovou válkou. Cizinci, jichž zde v roce 1891 žilo již 1,1 milionu, začali v očích Francouzů najednou vzbuzovat značnou nedůvěru a stávali se často terčem někdy i násilných útoků⁵. Projevů nepřátelství nebyli ušetřeni ani zmiňovaní Židé, kteří byli již *a priori* považováni za neasimilovatelné.

V období mezi lety 1883 a 1914 navrhli představitelé xenofobní pravice na padesát zákonů omezujících různým způsobem přistěhovalectví. Ze všech byl ale přijat pouze jeden v roce 1899, jenž omezoval zaměstnávání cizinců ve veřejných službách (Temime, 1999). Jiný zákon z roku 1889 naopak umožnil cizincům získání francouzského občanství. To bylo po dosažení plnoletosti

⁵ Zmínila bych například útoky proti belgické menšině v Liévin v roce 1892 a 1901, proti italské menšině v Marseille v roce 1881 a v d'Aigues-Mortes v roce 1893 (Temime, 1999).

přiznáno automaticky každému dítěti narozenému ve Francii rodičům-cizincům (princip *ius soli*).

První světová válka ještě více zhoršila dopad chronického demografického deficitu Francie. V jejím průběhu si stát smluvně opatřil téměř půl milionu zahraničních pracovníků do hospodářství a stejně tolik mužů přijelo z francouzských kolonií do metropole bojovat. „Francie tehdy poprvé poznala tváře celého světa“ (Janyška, 3/2006). Přímé a nepřímé válečné ztráty na lidských životech ovšem připravily zemi o dalších 1,4 milionu obyvatel v produktivním věku. Míra porodnosti v letech války navíc klesla na polovinu své předválečné úrovně. Po válce tak Francie pocítila ještě naléhavější potřebu zahraniční pracovní síly. Nejprve pro rekonstrukci válkou zničené země a následně pro svůj průmysl, jenž procházel ve 20. letech 20. století intenzivním rozvojem. Stát byl proto nucen přistoupit k organizované imigraci pracovníků, čímž zahájil druhou vlnu přistěhovalectví do Francie.

3.1.2. Druhá imigrační vlna

Nábor pracovní síly ze zahraničí ve 20. letech prováděla především organizace *Société générale d'immigration*, založená pro tento účel v roce 1924. Na základě bilaterálních dohod mezi Francií a zdrojovou zemí rekrutovala lidi převážně ze zemí jižní a střední Evropy, konkrétně z Itálie, Španělska a Polska. Výsledkem její činnosti byl intenzivnější příliv nových přistěhovalců do Francie než do Spojených států. Zatímco v roce 1921 žilo ve Francii 1,13 milionu cizinců (2,8% populace), o deset let později dosahoval jejich počet úrovně 2,89 milionu (7% populace) (Baršová-Barša, 2005). Stát považoval tuto pracovní imigraci pouze za dočasnou. Přistěhovalci tu měli zůstat jen do té doby, dokud je bude Francie potřebovat. Proto byla zavedena důkladná evidence těchto osob a kontrolován jejich pohyb na území Francie⁶. Relativní svoboda, které se zde přistěhovalci těšili před první světovou válkou, byla nenávratně pryč.

⁶ Pokud například chtěli změnit místo svého pobytu nebo zaměstnavatele, museli nejprve žádat příslušný orgán o povolení.

Meziválečné období bylo ve Francii poznamenané rovněž mohutným přílivem politických uprchlíků, ať už byly jeho příčinou bolševická revoluce v Rusku, rozpad Osmanské říše, nástup fašismu v Itálii, občanská válka ve Španělsku či vítězství nacismu v Německu. Ve své většině žili tito uprchlíci v naději, že se dříve či později budou moci vrátit domů. Nakonec však mnoho z nich zůstalo ve Francii natrvalo. Když jim navíc zákon z roku 1927 usnadnil naturalizaci, požádalo jich do roku 1940 o francouzské občanství na 450 tisíc (Temime, 1999).

Do té doby Francie nepoznala pouze imigraci početné a většinou málo kvalifikované pracovní síly, ale přitahovala svými životními podmínkami, myšlenkovou volností, uměleckou svobodou a pochopením pro vědu také světovou inteligenci⁷. To znamenalo pro francouzskou kulturu nepochybně ohromný přínos a obohacení, z kterého čerpá dodnes.

Pak ale přišla 30. léta a velká hospodářská krize, vlivem které nastalo období poznamenané vysokou nezaměstnaností a nárůstem xenofobie, nedůvěry a projevů diskriminace vůči přistěhovalcům. Ačkoli cizinci byli první, koho zaměstnavatelé v důsledku krize hromadně propouštěli, rozhořely se v zemi masové protesty proti jejich přístupu na pracovní trh. Mnoho cizinců se pod tímto sociálním tlakem rozhodlo Francii raději opustit a vláda byla nucena přijmout restriktivní opatření pro zaměstnávání pracovníků ze zahraničí. Xenofobní nálady však přetrvávaly ve francouzské společnosti až do začátku druhé světové války. Tomu odpovídala i další politická opatření. Byla posílena kontrola hranic, pro cizince bylo omezeno sdružovací právo (podléhalo povolení ministra vnitra) a oddáleno nabytí volebního práva pro naturalizované přistěhovalce na dobu pěti let od získání francouzského občanství.

Zvláště tvrdě a nevybíravě postupovala vůči přistěhovalcům ve Francii vichystická vláda. Francouzské občanství bylo tehdy odebráno více jak 15 tisícům osob, z toho bylo asi 6 tisíc Židů (Temime, 1999). Přistěhovalci z kolonií, kteří byli do Francie povoláni na začátku války a nemohli se později

⁷ Vzpomněla bych zde taková jména jako Pablo Picasso, Fryderyk Chopin, James Joyce, Henryk Sienkiewicz či Marie Curie.

vrátit domů, byli soustředěni do speciálních táborů. Nevyužitá zahraniční pracovní síla byla poskytována pro práci ve Třetí říši. Přes 7 tisíc Španělů, kteří sloužili v roce 1940 ve francouzské armádě, bylo posláno do německého koncentračního tábora. Několik tisíc Židů a německých politických odpůrců ve francouzském exilu bylo vydáno zpět nacistům a posláno na smrt.

Protivichystický odboj ve Francii byl momentem, který naopak sjednotil odpůrce fašismu bez ohledu na jejich původ. Španělé, Italové, Poláci, Čechoslováci, Afričané z kolonií a další bojovali pod francouzskou vlajkou po boku Francouzů a přispěli významně k osvobození jejich země. „Bez kolonií by byla Francie pouze osvobozenou zemí. Díky nim válku vyhrála“, prohlásil kdysi politik Gaston Monnerville (Loubetová, 2006). Na to jako by dnešní Francouzi už ale dávno zapomněli. To ovšem nelze říci o potomcích přistěhovalců původem z bývalých afrických kolonií, kteří se dnes ve Francii marně dožadují povolení k trvalému pobytu. Svůj nárok na život v této zemi opírají právě o morální dluh Francie za navrácenou svobodu, za kterou bojovali a pokládali život jejich dědové a otcové v obou světových válkách⁸. Nechápou, proč nemohou žít legálně v „zemi, která se jim v minulosti sama doslova vnutila, vyhledala jejich prarodiče, když bylo třeba bránit vlast, a rekrutovala jejich rodiče na zametání ulic a stavbu dálnic“ (Dewitte, 1999).

Po druhé světové válce přišly první pokusy o kodifikaci a regulaci imigrace do Francie. V roce 1945 vznikl první legislativní dokument, jenž upravoval podmínky vstupu a pobytu cizinců na francouzském území⁹. Tento předpis se stal základem pro pozdější imigrační zákony, které ho různým způsobem modifikují. Aplikace tohoto zákona přistěhovalci do země v zásadě nijak neomezovala, neboť domácí pracovní zdroje byly pro francouzské hospodářství stále nedostatečné. Z toho důvodu jím byl ustaven také nový státní

⁸ V letech 1942 až 1945 bylo mobilizováno 253 tisíc afrických vojáků. Během první světové války jich za Francii padlo 30 tisíc, za druhé světové války asi 25 tisíc. Roku 1944 bylo ve francouzské armádě více než 50% Afričanů (Loubetová, 2006). Do protinacistického odboje v okupované Francii se zapojilo na 5 tisíc Afričanů a Malgašů, ale jen čtrnáct z nich se po válce dočkalo vyznamenání „*Compagnons de la Libération*“ (Dewitte, 1999)

⁹ Ordonnance n° 45-2658 du 2 novembre 1945 relative aux conditions d'entrée et de séjour des étrangers en France.

úřad, *Office national d'immigration*¹⁰, jenž měl Francii zprostředkovávat podle potřeb domácí ekonomiky pracovní sílu ze zahraničí. Do poloviny 50. let však příliv pracovních imigrantů spíše stagnoval. K výraznému oživení přistěhovalectví do Francie došlo až v průběhu alžírské války za nezávislost (1954-62) a následně s procesem dekolonizace Afriky v 60. letech. Tehdy začala třetí imigrační vlna, která poznamenala tak výrazně celou Francii.

3.1.3. Třetí imigrační vlna

Hlavním specifikem této imigrační vlny je doposud nebývalá převaha přistěhovalců z neevropských zemí. Namísto Italů, Poláků či Španělů přicházeli k francouzským břehům ve stále větším počtu obyvatelé afrického kontinentu. Nejprve aby unikli alžírské válce, poté aby zde našli práci a mohli živit svoji rodinu. Jako první však odcházeli do metropole bývalí francouzští kolonisté (tzv. *les pieds noirs*) spolu s Alžířany, kteří s koloniální správou dříve kolaborovali¹¹ (tzv. *harkis*). Nikterak neregulovaný příchod dalších imigrantů z Alžírska se v průběhu války dále stupňoval, do roku 1962 jich přišlo do Francie 350 tisíc (Hamilton-Simon-Veniard, 2002). Již nezávislé Alžírsko pak v roce 1962 uzavřelo s Francií Evianskou dohodu, jež zachovávala volný pohyb osob mezi oběma státy. Ačkoli tak francouzská vláda učinila údajně v předstevě, aby se do země mohli vrátit „francouzští nemuslimové“, do Francie jen mezi 1. září a 11. listopadem roku 1962 přijelo 92 tisíc Alžířanů-muslimů (Janyška, 3/2006). Podobná dohoda byla v roce 1963 sjednána i s Tunisem a Marokem, což zmobilizovalo tisíce dalších Severoafričanů k odchodu do bývalé metropole.

Válečný konflikt v Alžírsku v letech 1954 - 1962 představuje zvlášť temnou kapitolu poválečné francouzské historie, navíc opředenou dlouholetým mlčením. Dnes však už není tajemstvím, že se tenkrát francouzští vojáci v Alžírsku dopustili mnoha zločinů proti lidskosti. Mezi šokující francouzské praktiky totiž patřilo mučení a likvidace zajatců alžírské Fronty národního

¹⁰ Od roku 1984 působil tento úřad po názvem *Office des migrations internationales*.

¹¹ Mezi nimi bylo mnoho alžírských Židů, kterým Francie udělovala francouzské občanství přednostně před muslimy. V letech 1956 až 1967 jich ze zemí Maghrebu odešlo do Francie okolo 235 tisíc (Benbassa, 2004).

osvobození, ale docházelo i k vraždění civilního obyvatelstva¹². Nejvíce kontroverzním momentem francouzsko-alžírské války, jež stála život půl milionu vojáků na obou stranách, pak byly nepochybně události ze 17. října 1961. Toho dne probíhala v Paříži poklidná manifestace ve Francii žijících Alžířanů, kteří se domáhali ukončení války a získání nezávislosti pro svou rodnou zemi. Manifestaci však u Pont Saint-Michel zastavily policejní kordóny, které se následně dopustily krvavého masakru – zabily několik desítek Alžířanů a jejich těla naházely do Seiny (Eichler, 2002).

Od počátku 60. let je třetí imigrační vlna spojena s obdobím ekonomického rozkvětu Francie, označovaného příznačně jako *les Trente Glorieuses*. Domácí trh stále nenabízel dostatek pracovníků pro rozšiřující se výrobu, a tak rostla poptávka po zahraniční pracovní síle. Mezi lety 1954 a 1975 se počet zahraničních dělníků v zemi zdvojnásobil. Ze 70% šlo o nekvalifikovanou pracovní sílu. Zpočátku se stát ještě snažil tuto imigraci kontrolovat a organizovat, ale brzy se masový příliv levné pracovní síly stal nekontrolovatelným. Národní imigrační úřad fungoval pomalu, a proto si zaměstnavatelé začali opatřovat pracovníky sami. Dávali jim sice práci, ale na rozdíl od imigračního úřadu už se nestarali o jejich usídlení v nové zemi. Přítomnost těchto dělníků považovali totiž jen za přechodnou a po nějaké době očekávali jejich návrat do země původu. Jak se ale později ukázalo, šlo o chybný předpoklad, který dal vzniknout přistěhovaleckým čtvrtím na okraji průmyslových měst.

Oficiální přistěhovalecká politika 60. let byla tak prakticky politikou „laissez-faire“. Hlavní kontrolu nad přistěhovalectvím převzali zaměstnavatelé, jejichž pohled na imigranta byl ovšem zúžen na pouhou výrobní jednotku. V roce 1968 probíhal nábor zahraničních dělníků přes imigrační úřad jen z 20%¹³, zbytek představoval nelegální imigraci, kterou stát v 70. a 80. letech opakovaně

¹² K těmto zločinům se přiznává ve své knize *Services spéciaux, Algérie 1955-1957*, vydané v roce 2001, i bývalý koordinátor výzvědných služeb a velitel vojenské kontrarozvědky, generál Paul Aussares.

¹³ V období mezi lety 1947 a 1987 rekrutoval Národní imigrační úřad 2 710 876 dlouhodobých pracovníků ze zahraničí, k tomu 3 721 959 sezónních pracovníků, a zprostředkoval příjezd dalším 1 530 927 osobám z důvodu sjednocení s rodinou (Lapeyronnie, 1992).

řešil dodatečným udělováním pracovního povolení. Do té doby však byli tito dělníci zcela odkázáni na milost a nemilost svých zaměstnavatelů, museli pracovat mnoho hodin denně, často ve zhoršených pracovních podmínkách. Ale raději si nestěžovali, protože na jejich práci a výdělku byla doma závislá většina celá rodina. Omezená byla i jejich politická práva v hostitelské zemi. Byli povinni zachovávat politickou neutralitu, nesměli se účastnit žádných manifestací ani činnosti politických stran. Sdružovat se mohli jen na základě povolení ministra vnitra (Guyomar, 1999).

Kromě dělníků z Maghrebu a subsaharské Afriky přicházeli do Francie za prací od počátku 60. let rovněž obyvatelé karibských zámořských území (DOM), ostrovů Guadeloupe a Martinique. Tamní plantážní ekonomiky zažívaly těžké časy a mnoho mužů a žen bylo nuceno odejít za prací do měst. Tento exodus z venkova byl rychlý a živelný, zejména na Martiniqueu. Život na okraji měst však přinesl mnohým spíše pocit vykořeněnosti a vyloučení nežli perspektivní budoucnost. Jejich nespokojenost vyústila až v masové bouře a protesty, jak na Martiniqueu (1959), tak na Guadeloupu (1967). Za těchto okolností se velká část z nich rozhodla odejít do metropolitní Francie. Jak zde jejich počet rychle narůstal, byla francouzská vláda nucena začít tuto migrační vlnu organizovat. V roce 1961 vznikl za tímto účelem nový úřad, tzv. Bumidon (*Bureau pour les migrations intéressant les DOM*).

Intenzita přistěhovalectví z francouzských Antil byla skutečně překvapující. Během následujících čtyřiceti let se jejich počet na kontinentu znásobil patnáctkrát. Hledat štěstí do metropolitní Francie šel každý čtvrtý, který se na francouzských Antilách narodil. V roce 1999 jich žilo ve Francii téměř srovnatelně jako na Martiniqueu či Guadeloupu v roce 1954¹⁴ (Marie, 2002). Mezi příchozími z této oblasti převažovali lidé v produktivním věku (15 až 39 let) a překvapivě větší část tvořily ženy. V tomto případě tedy neplatil model, obvyklý u afrických přistěhovalců, kdy ženy s dětmi přicházejí do hostitelské země až po letech odloučení za účelem sjednocení rodiny.

¹⁴ Podle dostupných údajů jich žilo ve Francii v roce 1999 212 tisíc. Populace Martiniqueu v roce 1954 byla 239 tisíc, na Guadeloupu žilo v témže roce 229 tisíc.

Na počátku 70. let se v důsledku masového přistěhovalectví začaly objevovat sociální problémy, imigranti se začali rovněž více projevovat vůči svému okolí a vláda byla nucena po letech opustit politiku „laissez-faire“. Chtěla začít sama rozhodovat o tom, koho na francouzské území přijme a koho ne. Začala tak uplatňovat politiku „výběrového přistěhovalectví“. Přednost před přistěhovalcem z Afriky, který tu mohl vykonávat maximálně nekvalifikovanou práci bez nároku na povolení k trvalému pobytu, měl dostat Evropan-katolík, snadno a rychle integrovatelný do francouzské společnosti.

Tehdy se objevují také první vědecké práce mapující dějiny přistěhovalectví do Francie. Přestože je Francie imigrační zemí již od poloviny 19. století, stál fenomén imigrace a integrace velmi dlouho mimo pozornost odborné veřejnosti. Studie věnující se této problematice jsou zde tak záležitostí relativně mladou, s výjimkou několika prací z pera ekonomů a demografů již z 50. let 20. století. Ačkoli byl podíl imigrace na přírůstku francouzské populace od konce 19. století stejně významný jako třeba ve Spojených státech, vnímali Francouzi tento fakt zcela odlišně. Zatímco v USA představuje imigrace konstitutivní prvek národa, trvale přítomný v jeho kolektivní paměti, ve Francii byl tento důležitý aspekt vlastní historie velmi dlouho přehlížen.

3.2. Rok 1973 - obrat v přistěhovalecké politice Francie

Situace ve Francii vyvrcholila v roce 1973. Marseille toho roku zažívala rasistické incidenty a Alžírsko dokonce samo pozastavilo emigraci svých občanů do Francie¹⁵. Vypořádat se najednou s následky léta nekontrolované imigrace bylo velmi obtížné. Kromě rostoucího sociálního napětí se začal v důsledku ropného šoku zhoršovat i stav domácí ekonomiky. Poptávka po zahraniční pracovní síle začala klesat. Její pokles byl navíc umocněn právě probíhajícími demografickými změnami, dospíváním silných poválečných ročníků a masovým vstupem žen na pracovní trh (Hamilton-Simon-Veniard, 2002). Za těchto

¹⁵ V Alžírsku byla emigrace do Francie dlouho vnímána negativně, jako cesta za neštěstím, neboť nevedla do země islámu (*dar al islam*), kde je domov každého muslima, ale do metropole kolonizující Alžírsko po více než sto let (Liauzu, 2000).

okolností v červenci 1974 vláda ukončila programy pracovní imigrace. Podobná restriktivní opatření byla ostatně přijata i v jiných evropských zemích.

3.2.1. Od d'Estainga k Mitterandovi a vzestup krajní pravice

Imigrace se pro Francii tehdy stala problémem a politickým tématem. Imigrační politika nově zvoleného prezidenta Valéry Giscard d'Estainga nabrala restriktivní kurs, který víceméně převažoval až do roku 1997, kdy se k moci dostala levicová vláda Lionela Jospina. Kromě zastavení přílivu nových pracovních sil ze zahraničí byla posílena rovněž kontrola mezi imigranty již usazenými ve Francii s cílem postihovat nelegální imigraci. Přistěhovalci byli vládou dokonce vybízeni k dobrovolnému návratu do země původu, většinou ale neúspěšně. Pozastaveno bylo též přistěhovalectví za účelem sjednocování rodin. Avšak pod tlakem kritiky omezování základních lidských práv, jako je právo na rodinný život, vláda slučování rodin v roce 1975 opět povolila.

I přes zmíněná opatření však přistěhovalectví do země pokračovalo a to právě z důvodu příjezdu rodinných příslušníků, zejména z Afriky. K obecnému překvapení se zde tito lidé usadili a svým osudem logicky přitahovali své sousedy a známé ze stále chudého černého kontinentu. Migrace se tedy plně projevila jako sebesilující proces, jak o ní hovoří Myron Werner. „Řídí-li se totiž migrace nějakým zákonem, pak tím, že jakmile jednou migrační proudění začne, samo sebe posiluje“ (Huntington, 2001).

Od poloviny 70. let tak trvale sílil příliv imigrantů z nearabských afrických zemí (Burundi, Gabun, Guinej, Kamerun, Mali, Niger, Pobřeží slonoviny, Senegal, Středoafriická republika, Togo) (Eichler, 2006). Uvádí se, že až 80% dnešních přistěhovalců ze subsaharské Afriky přišlo do Francie právě v letech 1975 až 1990 (Janyška, 3/2006). Současně nelze opominout důležitý fakt, že tyto rodiny byly cíleně soustřeďovány do okrajových městských čtvrtí, z nichž se postupně stala dnes tolik explozivní ghetta.

V důsledku ropného šoku a ekonomické recese ve Francii dramaticky narůstala nezaměstnanost. Bez práce se jako první pochopitelně opět ocitla

nekvalifikovaná zahraniční pracovní síla. Situace měla být částečně řešena návratovými programy, které vláda odsouhlasila v roce 1977. Za dobrovolný odchod z Francie do své rodné země mohl každý dokonce získat odměnu 10 tisíc FRF. Ovšem ani tato motivace neměla zvlášť velký účinek. Většina z nich zkrátka nechtěla za pár tisíc franků vyměnit naději na lepší budoucnost svých dětí, jejíž synonymem pro ně byla Francie. Následující rok však vláda přitvrdila a zahájila organizaci nucených návratů. Cílem bylo snížit současný stav až o 500 tisíc navrátilců během následujících pěti let. Zaostřeno bylo zejména na přistěhovalce ze zemí Maghrebu, v první řadě z Alžírsko. Podle údajů Úřadu pro mezinárodní migraci (*Office des migrations internationales*) bylo v letech 1977 až 1987 vráceno do země původu pouze 190 611 osob (Lapeyronnie, 1992).

Nový restriktivní kurs 70. let se promítl rovněž do legislativních opatření. V roce 1980 vešel v platnost tzv. Bonnetův zákon¹⁶ (*la loi Bonnet*), jenž byl první modifikací předpisu o vstupu a pobytu cizinců z roku 1945. Tímto byla ještě více utužena imigrační kontrola a zavedeny tvrdší sankce za porušení imigračních předpisů. Poprvé tak bylo možné nelegální imigranty zadržet (ve vazbě mohli strávit až sedm dní) a následně vyhostit ze země.

Jak už je to ve Francii zvykem, tento tvrdý postup vůči přistěhovalcům včetně jejich dětí, většinou již narozených ve Francii, se neobešel bez veřejných protestů. Například v Lyonu byla na protest proti vyhošťování zahájena společná hladovka protestantského pastora, katolického kněze a alžírského přistěhovalce, jemuž hrozilo vyhoštění. Podobné protestní akce byly hlášeny i z dalších francouzských měst¹⁷. Na podporu přistěhovalců vystoupilo na sedmdesát různých sdružení, ať už náboženských, bojujících proti rasismu nebo podporujících zájmy rodiny. Na tyto projevy solidarity odpověděl ministr vnitra pouze pozastavením vyhošťování přistěhovalců druhé generace na tři měsíce. Výraznější uvolnění přistěhovalecké politiky se tímto prosadit nepodařilo.

¹⁶ Christian Bonnet byl ministrem vnitra ve druhé a třetí vládě Raymonda Barreho v letech 1977-1981.

¹⁷ V Paříži uspořádala desítka organizací na pomoc imigrantům spolu se Socialistickou stranou a Ligou na ochranu lidských práv pochod na protest proti imigrační politice vlády. Další manifestace proběhly ve Strasbourgu, Bordeaux a Marseille (www.vie-publique.fr).

V roce 1981 však nahradil d'Estainga v prezidentském křesle socialistický kandidát François Mitterand se silnou protirasistickou rétorikou. Po svém nástupu do úřadu okamžitě přislíbil zastavení vyhošťování přistěhovalců druhé generace (dětí přistěhovalců narozených ve Francii nebo žijících zde trvale alespoň od svých deseti let), potírání jejich diskriminace a ukončení návratových programů (Baršová-Barša, 2005). Téhož roku prosadil také opatření, jenž umožnilo za určitých podmínek zlegalizování pobytu těm přistěhovalcům, kteří pobývali ve Francii dosud neoficiálně. Aby získali dodatečně povolení k pobytu (s platností na jeden rok), stačilo se jen prokázat, že žijí trvale na francouzském území alespoň od 1. ledna 1981 a mají zde zajištěno zaměstnání minimálně na dobu jednoho roku. Do září 1982 bylo takto uděleno na 105 tisíc povolení.

Tato opatření měla významný vliv na stabilizaci přistěhovalé populace, která se zde usadila natrvalo. Do té doby s tím ovšem ve Francii jen málokdo počítal. V roce 1981 bylo přistěhovalcům navíc přiznáno neomezené sdružovací právo, což vedlo k živelnému nárůstu různých sdružení a rozvoji jejich vlastní kultury v hostitelské zemi.

Mitterandova rétorika, někdy označovaná za zvláštní druh levicového populismu, pro změnu vzbuzovala nevoli u konzervativní části populace (Baršová-Barša, 2005). Té využila ve svůj prospěch krajně pravicová Národní fronta Jean-Marie Le Pena, prosazující antiimigrační politiku¹⁸. Nacionalistická rétorika této strany začala imigraci prezentovat jako jev ohrožující národní identitu a její popularita se rázem vyhoupla na 11%. Jedním z jejích hlavních argumentů bylo, že se přistěhovalci nemohou nikdy integrovat, protože s Francouzi nesdílejí stejnou kulturu ani historickou zkušenost. Postrádají údajně společné kořeny, z nichž by vyrůstal pocit sounáležitosti a loajality k národu.

¹⁸ S přílivem statisíců až milionů zahraničních dělníků a uprchlíků využívajících štědré sociální zákonodárství vyspělých zemí se otázka přistěhovalectví stala pro evropské krajně pravicové strany důležitým, ba dokonce ústředním, bodem programu, zatímco tradiční odpor proti demokratickým parlamentním institucím ustoupil do pozadí. Francouzská Národní fronta, seskupení nacionalistických sil, dosáhla na rozdíl od jiných obdobných seskupení v zemi značného úspěchu. Byla založena v roce 1972 Jean-Marie Le Penem. Později se však rozpadla na dvě frakce: Národní frontu Jean-Marie Le Pena a Republikánské národní hnutí Bruna Mégreta (Hlaváč, 2003).

Označila tak přistěhovalce za nový vážný problém francouzské společnosti (Noiriel, 2005).

Vlivem této krajně pravicové propagandy se téma přistěhovalectví dostalo též do centra pozornosti historiků, kteří cítili možná potřebu tento negativistický populismus vyvážit seriózními vědeckými poznatky. Až první odborné práce tak poukázaly na to, že francouzská zkušenost s imigrací sahá více než sto let do minulosti a že přistěhovalci přinesli zemi také mnoho dobrého, když zachraňovali její ekonomiku i svobodu.

Se vzestupem krajní pravice si začaly i konzervativní strany přivlastňovat některá její témata, zejména pak přistěhovalectví. Naopak u levice každá zmínka o imigraci jako o problému vyvolávala odpor jakožto nacionalistická rétorika. Překvapivě to byl ale právě socialistický premiér Michel Rocard, který v roce 1990 prohlásil, že „Francie nemůže přijímat všechnu bídu světa“ (www.vie-publique.fr). Přes tradičně rozdílnou rétoriku imigrační politiky bylo však levici i pravici dlouho jedno společné: „neměly strategii integrace, mezi stranickými funkcionáři či poslanci nebyl jediný potomek neevropské emigrace¹⁹, pohled do parlamentního sálu odrážel jiný svět než pohled na ulici“ (Janyška, 4/2006).

3.2.2. Vláda J. Chiraka a Pasquovy zákony

Chirakova vláda, která nastoupila k moci v roce 1986, se v přistěhovalecké politice vrátila k restriktivistickému kurzu. Přitvrdila v boji s nelegální imigrací a omezila automatické nabývání francouzského občanství dětmi, které se narodily ve Francii rodičům-cizincům. Podle nového zákona ho mohly získat jen na základě vlastního prohlášení o úmyslu nabýt francouzské občanství, a to pouze mezi 16. a 21. rokem. Pokud však takto neučinily, svůj nárok na občanství později ztrácely.

Symbolem nekompromisního přístupu k imigrantům by se dal nepochybně nazvat Charles Pasqua, ministr vnitra ve vládě Jacqua Chiraka (1986-88) a Edouarda Balladura (1993-95). Právě on totiž v roce 1993 vyhlásil plán „nulové

¹⁹ Prvním ministrem alžírského původu je v současné pravicové vládě sociolog Azouz Begag, ministr pro napomáhání rovnosti příležitostí.

imigrace“. Jeho cílem bylo výrazně omezit především přistěhovalectví z titulu rodinného slučování, toho nejpočetnějšího od poloviny 70. let. Pro realizaci tohoto plánu vznikla řada nových zákonů (*lois Pasqua*), které mimo jiné prodlužovaly čekací dobu na sjednocení rodiny z šesti měsíců na dva roky. Například cizí státní příslušník, uzavírající sňatek s francouzským občanem, měl nárok na francouzské občanství až dva roky po svatbě. Podobně přistěhovec již usazený ve Francii mohl požádat o povolení k příjezdu rodiny nejdříve po dvou letech oficiálního pobytu v zemi. Navíc byl povinen prokázat, že je schopen se o svoji rodinu následně postarat. Jeho měsíční příjem tak nesměl být menší než minimální mzda (*Smic*) a musel disponovat bytem odpovídající velikosti. Nesplnění některé z těchto podmínek bylo důvodem k zamítnutí žádosti, což se vzhledem ke špatným sociálním podmínkám v přistěhovaleckých ghettech stávalo často. Alespoň o tom vypovídají statistické tabulky. Zatímco v 70. letech přicházelo do Francie z důvodu sjednocování rodin 50 tisíc cizinců ročně, v roce 1993 už jich bylo jen 30 tisíc a v roce 1996 dokonce méně než 12 tisíc (Guyomar, 1999). Jiný kontroverzní zákon od ministra Pasqua zase zakazoval zahraničním absolventům francouzských univerzit přijmout po ukončení studia v zemi práci.

Hlavním cílem těchto legislativních opatření bylo podle jejich iniciátora zcela odbourat nelegální imigraci do Francie a bojovat proti fiktivním sňatkům. Období mezi lety 1995 a 1997 bylo vlivem této restriktivní politiky poznamenáno stabilním poklesem legálních vstupů až k nejnižším úrovním od konce druhé světové války (69 300 v roce 1994, 56 700 v roce 1995, 55 600 v roce 1996) (Hamilton-Simon-Veniard, 2002). Brzy se však začaly objevovat i určité nedostatky v těchto předpisech. V jejich důsledku se totiž ocitlo mnoho přistěhovalců v situaci, kdy neměli právo na *carte de séjour*, ani nemohli být ze země vyhoštěni. O nelegálních imigrantech v této patové situaci se začalo všeobecně mluvit jako o tzv. *les sans papiers* (lidé bez dokladů).

Jejich osud přivedl mnoho lidí opět do ulic, aby jim vyjádřili solidaritu. V létě 1996 proběhly za legalizaci jejich pobytu manifestace v Paříži i dalších městech. Tehdy dvě stovky Afričanů na protest dokonce obsadily kostel Saint-

Bernard de la Chapelle v 18. pařížském obvodu a okupovaly ho dva měsíce, než je nedobrovolně evakuovala policie (www.vie-publique.fr). Rovněž netradičně projevovali nespokojenost s imigračními zákony starostové z řad levice úřadující v Paříži a pařížském regionu. Ti organizovali pro *les sans papiers* „republikánské křtiny“ za účasti mnoha známých francouzských osobností z okruhu umělců a intelektuálů. Otázka přistěhovalectví se tehdy opět stala politickým tématem číslo jedna, zvláště pak s blížícími se parlamentními volbami na jaře 1997.

3.2.3. Středový postoj levicové vlády Lionela Jospina

V těchto volbách v roce 1997 pravice prohrála a jak už bylo naznačeno, s nástupem nové vlády Lionela Jospina došlo k určitému uvolnění přistěhovalecké politiky. Nový premiér přislíbil kompletně revidovat dosavadní politiku, kritizoval Pasquovy zákony, jenž podle jeho mínění ochuzují zemi o lidský kapitál, a vyzýval společnost k větší otevřenosti vůči imigrantům.

Vypracováním reformy v oblasti imigrační politiky byl tehdy pověřen politolog a právní expert Patrick Weil. Imigrace přestala být prezentována jako břímě a Francie byla znovu ochotná otevřít svou náruč cizincům. Ve skutečnosti však ani tento zdánlivě liberální přístup nezamýšlel úplné otevření hranic pro všechny. Přívětivá měla být Francie jen vůči těm, kteří mohli být pro zemi přínosem a splňovali předpoklady k rychlé a bezproblémové integraci (studenti, vědečtí pracovníci, odborníci, umělci, intelektuálové). Podporováno bylo též rodinné soustředování. Současně ale byla tato vláda odhodlána pokračovat v boji s ilegální imigrací.

Ačkoli tedy reformy provázela silně propřistěhovalecká rétorika, politická opatření se snažila ve vztahu k přistěhovalectví zaujmout spíše střed mezi liberálním a restriktivistickým pólem. V praxi tak Weilova reforma imigraci ani neliberalizovala ani jí zcela nezavřela brány. Takto nastavená imigrační politika tak nakonec nepřinesla uspokojení ani do jednoho tábora, odpůrci přistěhovalectví ji považovali za laxní, pro jeho obhájce byla až příliš nesmělá.

Po dosažení nejnižší úrovně v polovině 90. let se přesto počet přistěhovalců od roku 1997 opět zvyšoval. Nejčastějším důvodem přistěhování zůstává od poloviny 70. let sjednocování rodin (75%), zejména potom z afrických zemí (64% v roce 1999, 71% v roce 2003) (Baršová-Barša, 2005). Do Francie tak stále proudí tisíce imigrantů, legálních i ilegálních, studentů i politických uprchlíků. V posledním desetiletí do této země každoročně přichází s úmyslem se usadit 100 až 150 tisíc cizinců, k tomu asi 50 tisíc studentů, z nichž valná část údajně zůstává. O azyl zde navíc žádá ročně okolo 40 tisíc osob, přičemž ti odmítnutí tu nezřídka zůstávají dál neoficiálně. A k tomu ještě nejasný počet ilegálních přistěhovalců, odhadovaný na 13 tisíc ročně (Janyška, 3/2006).

Zviditelňování přistěhovalců, zejména ze severní Afriky, a nárokování si vlastních pozic ve francouzské společnosti vrhlo nové světlo na obtíže spojené s přistěhovalci, jejich integrací a zvládnutím rozmanitosti. Vztah mezi většinovou společností a přistěhovalci nejen ve Francii, ale i jinde v Evropě, byl navíc negativně poznamenán teroristickými útoky v New Yorku a Washingtonu 11. září 2001. Vlivem těchto událostí si také Francie začala více uvědomovat přítomnost rostoucí muslimské menšiny na svém území, vůbec nejpočetnější v Evropě. Její příslušníci se pro nezanedbatelnou část společnosti rázem stali hrozbou nejen pro národní identitu, ale i pro národní bezpečnost²⁰. Proto se v rámci této práce věnuji samostatně také situaci muslimské menšiny ve Francii, možnostem a mezím její integrace do francouzské společnosti, tolik oddané principu *laïcité*.

V neposlední řadě také poslední prezidentské volby ve Francii v květnu 2002 ukázaly, jak je téma přistěhovalectví pro občany této země důležité. Jako vítěz z prvního kola voleb vyšel překvapivě, vedle Jacqua Chiraka, nacionalistický Jean-Marie Le Pen z krajně pravicové Národní fronty (17%), jejíž politický program staví na první místo právě problém přistěhovalectví. Ve druhém kole voleb Chirac sice zvítězil jasnou většinou (82%), avšak tímto

²⁰ Dlužno dodat, že islamisté nejsou jednoznačně jedinou a největší hrozbou pro bezpečnost Francie. Podle údajů francouzské policie bylo na konci roku 2004 ve vězení za útoky spojené s terorismem celkem 361 osob, z toho 153 Basků, 79 Korsičanů a 103 islamistů (Thornhill, 2006).

nečekaným volebním úspěchem populistického Le Pena²¹ je nucen více se zabývat problémy, které „mnozí Francouzi vnímali jako neřešené, tj. otázkou bezpečnosti a imigrace“ (Danielová, 2003).

3.2.4. Tvrdý kurs ministra Sarkozyho

Tohoto signálu od francouzských voličů se ihned chopil ministr vnitra Nicolas Sarkozy, sám dítě maďarského imigranta a dnes jeden z nejvážnějších uchazečů o prezidentský úřad. Již koncem roku 2002 oznámil spolu s ministrem sociálních věcí Françoisem Fillonem plán na zavedení nové přistěhovalecké politiky. V zájmu nalezení „trvalého a spravedlivého řešení“ měla nová politika sledovat čtyři základní linie: potírání nelegální imigrace, důraz na integraci přistěhovalců, aktivní kampaň proti diskriminaci a otevření trhu práce pro kvalifikovanou pracovní sílu (Lochak, 2004). Většina těchto změn byla zahrnuta do nového zákona předloženého ministrem vnitra (*loi Sarkozy*). Ten byl v listopadu 2003 nakonec také schválen²².

Kromě změn v dosavadní imigrační politice zavedl tento zákon do francouzské legislativy také některé směrnice Evropské unie a mezinárodní dohody týkající se imigrace²³. Projednávání tohoto zákona bylo provázeno protesty a četnými diskusemi, neboť podle jeho odpůrců znamenalo jeho přijetí přehnané zpřísnění francouzské imigrační politiky a omezení práv imigrantů. Zvláště konfrontačním bodem bylo zavedení trestu pro osoby a organizace napomáhající nelegálním přistěhovalcům při vstupu a pobytu v zemi. Takto se na černé listině ocitly i některé nevládní organizace a občanská sdružení poskytující pomoc nelegálním imigrantům, proto tyto subjekty sepsaly na protest tzv. Manifest provinilých solidaritou.

²¹ Od 80.let, kdy se Národní fronta chopila přistěhovalectví, její popularita narůstá. V prezidentských volbách v roce 1988 získal J.-M.Le Pen 14,4% hlasů, v roce 1995 již 15% (Hlaváč, 2003).

²² Loi No.2003-1119 du 26 novembre relative à la maîtrise de l'immigration, du séjour des étrangers en France et à la nationalité.

²³ Jedná se například o zrušení povinnosti žádat o *carte de séjour* pro občany EU, o vzájemné uznávání vyhošťování imigrantů, o trestání pomoci nelegálním imigrantům a vyšší tresty za jejich zaměstnávání, o vytvoření databáze otisků prstů žadatelů o vízum ze zemí mimo EHP (Danielová, 2003).

Jedním ze signatářů manifestu byla i francouzská organizace *Gisti (Group d'information et de soutien des immigrés)*, jenž přistěhovalým osobám poskytuje praktické informace a podporu. Podle slov jejich zástupců se tento zákon vyznačuje „až obsesivním bojem proti ilegalitě, podvádění a obcházení pravidel. Jeho důsledkem bude přehnaný dozor, systematické podezírání a kontrola. Zákon popírá taková základní práva jako je úcta k soukromému a rodinnému životu, svoboda sňatku a svoboda pohybu. Zákon kriminalizuje imigraci“ (www.gisti.org). Spor byl nakonec vyřešen stanovením určitých podmínek, za jakých lze těmto osobám beztrestně pomáhat.

O tom, že se vláda rozhodla věnovat otázce přistěhovalectví skutečně více pozornosti, svědčí také zřízení nových orgánů pro tuto problematiku. Jedná se například o Vysokou radu pro integraci (*Haut Conseil à l'intégration*), poradní orgán premiéra ustavený v říjnu 2002. Rada má předsedu a dalších šestnáct členů, kteří jsou významnými osobnostmi či představiteli přistěhovaleckých skupin. Ke zlepšení sběru dat byl vytvořen statistický úřad monitorující přistěhovalectví a integraci v zemi (*Observatoire des statistiques de l'immigration et l'intégration*). O směřování vládní politiky v otázkách migrace se od května 2005 nově jedná také v rámci speciálního výboru pro řízení přistěhovalectví. Jde o meziresortní orgán, v němž zasedají ministři vnitra; školství, vzdělání a výzkumu; obrany; zahraničních věcí; práce a sociálních věcí; spravedlnosti; ministr pro zámoří; pro hospodářství, finance a průmysl. Výbor začal pracovat v červnu 2005 a zabývá se jak legálním tak nelegálním přistěhovalectvím.

O naléhavé potřebě zásadních změn ve francouzské přistěhovalecké politice utvrdily současnou vládu, a jejího ministra vnitra zvláště, rovněž nedávné nepokoje na předměstích Paříže a několika dalších francouzských měst. Jejimi hlavními aktéry byli totiž právě přistěhovalci, respektive jejich potomci, nespokojení a frustrovaní ze života na hony vzdálenému francouzské vytříbenosti a přepychu. Z hlediska zkoumané problematiky to byl však zásadní impuls, který podstatným způsobem ovlivnil současnou diskusi o imigrační a integrační

politice ve Francii. Proto se těmto událostem blíže věnuji v samostatné kapitole a na tomto místě uvedu pouze jejich dopad na politické rovině.

Ve své rétorice přitvrdil především Nicolas Sarkozy. Francie podle jeho slov musí v první řadě změnit dosavadní charakter přistěhovalectví z „trpěného“ na „výběrové“ tak, aby bylo pro zemi skutečně přínosem a nikoli břemenem. Namísto o kvótách však mluví o „republikánském voluntarismu“ založeném na výběru přistěhovalců podle potřeb národního hospodářství (Gas, 2005). Francie má na jedné straně podporovat příchod kvalifikované pracovní síly a studentů, na druhé straně pak důsledněji kontrolovat rodinné sjednocování, bojovat proti fiktivním sňatkům a omezit přístup k francouzskému občanství. Z toho důvodu Sarkozy rovněž navrhl zrušit automatickou legalizaci pobytu těm přistěhovalcům, kteří žijí v zemi již deset let nelegálně. Současně redefinoval „společenskou smlouvu“ mezi Francií a přistěhovalci takovým způsobem, aby hlavní tíha přizpůsobení ležela na přistěhovalcích. Každý nově příchozí by se tak měl státu zaručit, že se bude aktivně integrovat do společnosti. Jinými slovy, že si osvojí jazyk, kulturu a bude ctít základní hodnoty republiky.

Podle Sarkozyho by navrhovaná reforma měla v následujících třiceti letech doslova změnit tvář Francie (Perrault, 2006). Takto se alespoň vyjádřil, když v květnu 2006 obhajoval před poslanci svůj nový návrh zákona o přistěhovalectví a integraci. Tehdy v *Assemblée Nationale* rovněž kritizoval absurditu dosavadního systému, jenž „pod záminkou ochránit domácí pracovní trh bránil vstupu těm, kteří ve Francii měli sjednanou práci, a naopak otevíral dveře osobám bez práce“. Jako jeden z mála politiků také připouští, že „vzpoura předměstí“ je známkou neúspěchu francouzské imigrační a integrační politiky.

Ne u všech přítomných poslanců však našla Sarkozyho rétorika pochopení. Zvláště tvrdé kritice čelil ze strany levicových poslanců, dlouhodobě prosazujících benevolentní přístup k přistěhovalcům včetně udělování francouzského občanství. Například socialista Bernard Roman označil návrh zákona přímo za „ostudu pro Francouzskou republiku“ a ministra vnitra obvinil, že „využívá svého ministerského postu k tomu, aby si budoval podporu pro

nadcházející prezidentské volby a získal si pro ně rovněž hlasy extrémně pravicových voličů“ (Perrault, 2006).

V mnoha ohledech je však možné vidět, že Sarkozy nepřináší do imigrační politiky nic tak revolučního, nýbrž že jednoduše následuje příklad jiných zemí, jako Austrálie, Kanady, Švýcarska či z poslední doby také Nizozemí a Velké Británie. Všechny tyto země totiž odmítly jako řešení nulovou imigraci a upřednostnily výběrové přistěhovalectví, mající pro hostitelskou zemi určitý prospěch (The Economist, 6. 5. 2006).

Dnes už tedy není pochyb o tom, že Francie byla po generace zemí přistěhovalců, a to mnohem dříve a ve větším měřítku než kterákoli jiná země v Evropě. Dokonce i v 19. století, kdy Evropané houfně odcházeli dobývat Nový svět, Francie přijímala nově příchozí. Ve 20. letech, kdy USA zavedly pro přistěhovalce kvóty, byla země galského kohouta dokonce první přistěhovačskou zemí světa. Některé zdroje uvádí, že až třetina dnešních Francouzů jsou potomky přistěhovalců (Baršová-Barša, 2005).

Viděli jsme, že za posledních sto padesát let Francie měnila svou tvář vůči cizincům. Jednou to byla tvář přívětivá, když prožívala ekonomický růst nebo demografický úbytek v důsledku dvou světových válek, jenž řešila přistěhovalectvím ve velkém (nejdříve od svých sousedů, později z Maghrebu a subsaharské Afriky). Jindy zase nepřístupná až nepřátelská, pod tíhou ekonomické recese a vlivem krajně pravicové propagandy.

Dnes Francie už není zemí imigrace v tak masovém měřítku, jakou byla ještě před třiceti lety. Přesto je zde přistěhovalectví stále žhavým tématem, jak v odborných kruzích tak na politické scéně. A není divu. Za ty roky se Francie stala domovem milionů příslušníků různých kultur, jichž si stát nikdy moc nevšímal. Dnes se však tato část populace, především její mladá generace, začíná ozývat a hlásit se o svá práva francouzských občanů. O právo být rovnocennou součástí společnosti bez ztráty vlastní identity. Politici a sociologové se tak nyní musí snažit „znovu uvést v soulad rozmanitost a přistěhovalectví s tradičním

vnímáním toho, co to znamená „být Francouz““(Hamilton-Simon-Veniard, 2002).

4. Integrační politika Francouzské republiky

Podle definice autorů Barši a Baršové se integrační politikou rozumí taková politika, jejímž cílem je podpořit proces začlenění přistěhovalců, jednotlivců či skupin, do hostitelské společnosti. Nejširším cílem této politiky je pak zajištění podmínek sociální a politické soudržnosti dané společnosti. Integrační politika je proto zaměřena především na potřeby, jimiž se přistěhovalci liší od jiných znevýhodněných sociálních skupin. Tyto specifické potřeby jsou dány jejich kulturní a zkušenostní odlišností, nedostatečnou znalostí jazyka, hodnot, reálií a základních institucí přijímající země. Pokud stát učiní rozhodnutí o přijetí přistěhovalce, je v jeho zájmu, aby se imigrant na novou zemi rychle a bezproblémově adaptoval. Cílem integrační politiky je tak napomáhat této adaptaci a k získání potřebných sociálních kompetencí.

Z toho vyplývá, že integrační politika nejen bezprostředně navazuje na politiku imigrační, ale v jistém smyslu je její součástí. Státy se dnes více než dříve snaží nastavit své imigrační politiky tak, aby již ve fázi výběru přistěhovalců upřednostnily zájemce s dobrým „integračním potenciálem“. Ani Francie není v tomto směru výjimkou.

Navzdory uvedenému překrytí lze obě politiky odlišit předmětem. „Zatímco předmětem imigrační politiky je regulace vstupu přistěhovalců do hostitelské země, předmětem integrační politiky je jejich adaptace v hostitelské společnosti tak, aby se stali její integrální součástí“ (Baršová-Barša, 2005).

Stejným způsobem vnímá proces integrace i Evropská rada pro uprchlíky při Radě Evropy. Definuje integraci jako proces změny, která je:

- a) Dynamická a dvoustranná: klade nároky jak na přijímající společnost, tak na imigranta. Na jedné straně vyžaduje od cílové země, aby začlenila přistěhovalce do společenských struktur, na druhé straně očekává, že imigrant přizpůsobí svůj životní styl hostitelské společnosti.

- b) Dlouhodobá: začíná příjezdem do cílové země a je završena, až když se přistěhovalec stane aktivním členem společnosti z právního, sociálního, ekonomického, vzdělávacího a kulturního hlediska.
- c) Vícerozměrná: vztahuje se k podmínkám vlastní participace na všech aspektech ekonomického, sociálního, kulturního, občanského a politického života země trvalého pobytu jakož i k vlastnímu vnímání akceptace majoritní společností (Stojarová, 2004).

V současné době se v Evropě hovoří o těchto klíčových oblastech integrace: právní systém, zaměstnání, bydlení, zdravotnictví, systém sociálního zabezpečení, kultura a náboženství, vzdělávání (Coussey, 2000). Velmi důležitá je nepochybně také integrace do lokálních komunit, která přistěhovalci otevírá prostor k mezilidské komunikaci a mezilidským vztahům. „Spolkový život je [pro člověka] uspokojivý mnohem bezprostředněji než pouhé občanství ve velké moderní demokracii. Uznání státem je nutně neosobní, naproti tomu život společenství poskytuje osobní uznání od lidí, kteří mají stejné zájmy a hodnoty“ (Fukuyama, 2002). Přitom je nutné, aby každá integrační politika spočívala na několika základních pilířích. Mezi nimi se nejčastěji uvádí rovnost práv, boj proti diskriminaci, kompenzační opatření ve prospěch znevýhodněných osob, participace na životě města, přístup k plnohodnotnému a plnoprávnému občanství (Costa-Lascoux, 1999).

4.1. Francouzský integrační model

Pro pochopení francouzského přístupu k přistěhovalcům a pojetí jejich integrace je důležité znát nejen historickou zkušenost Francie s imigrací, ale také podmínky formování její národní identity. Imigrace do Francie neměla konstitutivní význam pro francouzské národní sebepojetí, jako tomu bylo v přistěhovaleckých zemích Nového světa. Francouzský národ se ustavil v roce 1789 jako výraz demokratické revoluce (Brubaker, 1997). „Francouzi nezaložili svou moderní identitu pouze na historické minulosti, ale také na politické budoucnosti, konkrétně na vědomé volbě republikánské formy vlády“ (Baršová-Barša, 2005). Smyslem Francouzské revoluce nebylo primárně politické

sebeurčení etnicko-kulturní skupiny, ale uskutečnění morálních principů - svobody, rovnosti, bratrství. Protože tyto principy byly považovány za univerzální, Francie jako jejich uskutečňovatelka se pokládala za vlast všech svobodomyšlných lidí.

Od časů Napoleona poskytoval tento revoluční univerzalismus na jedné straně „ideologické krytí francouzskému kolonialismu“²⁴, na druhé straně činil Francii relativně otevřenou a inkluzivní vůči přistěhovalcům. Francouzský model integrace byl však od počátku výrazně asimilacionistický²⁵. Zahrnutí cizinců do francouzského národa tedy předpokládalo, že se vzdají skupinových příslušností (klanových, etnických, náboženských) a plně si přisvojí francouzskou národní kulturu. Skupinové rysy života jednotlivců měly být buď zcela opuštěny nebo vykázaný do soukromí. Jen tak mohl být naplněn osvícenský koncept občanské individuální rovnosti, z něhož francouzský asimilacionismus vychází (Baršová-Barša, 2005).

Právě kombinace občanské inkluzivnosti a kulturní asimilace byla jádrem integrační politiky třetí republiky. Dotýkala se nejen přistěhovalců a kolonizovaných národů, ale také regionálních subkultur, jakou tvoří Bretonci, Baskové či Korsičané. Třetí republika tak obnovila víru v „jediný nedělitelný národ“ (*nation une et indivisible*) a zahájila systematickou homogenizaci francouzské společnosti. Skupinové rozdíly byly považovány za překážku asimilace. Kulturně odlišné skupiny měly být v národním celku rozpuštěny. Integrován byl jedinec, který si měl osvojit francouzský jazyk, kulturu a identitu. K tomu sloužila především škola a armáda.

V roce 1882 prosadil tehdejší ministr školství Jules Ferry zákon, jenž důsledně sekularizoval francouzské veřejné školství. Princip *laïcité* byl jedním z pilířů francouzského republikánství. Základní školní docházka byla pro

²⁴ Koloniální politika Francie byla založena na centralizovaném systému vlády. Exportem francouzské kultury a politických institucí do kolonií plnila zároveň „civilizační misi“.

²⁵ Výraz „asimilace“ je latinského původu. Římští právníci ho užívali k označení rovného zacházení s oběma stranami sporu. Jeho druhý význam znamenal vidět odlišné věci stejně. V průběhu času získal tento pojem ještě třetí význam, jakožto proces transformace živé bytosti, synonymum absorpce cizího tělesa vedoucí až k jeho zmizení. Sociální antropomorfismus 19. století a kolonizace zakotvily užívání slova asimilace právě ve smyslu přetavení cizorodého prvku v homogenní součást celku (Costa-Lascoux, 1999).

všechny děti ve Francii ve věku 6 až 13 let bez ohledu na původ povinná a bezplatná. Škola měla děti naučit nejen číst, psát a počítat, ale byla zároveň místem, kde se formovala všem žákům společná občanská identita, založená na hodnotách republiky a světské morálce. Rozdíly spjaté s jejich etnickým původem či náboženským vyznáním měly zůstat stranou. Současné pojetí role školy je stále ovlivňováno touto koncepcí, o čemž ostatně svědčí také zákon o zákazu náboženských symbolů ve školách přijatý v roce 2004.

Druhým důležitým prvkem integračního mechanismu byla od 80. let 19. století povinná vojenská služba. Republikánská ideologie všeobecně oslavovala službu v armádě, považovala armádu za „školu národa“, kde dochází k míšení mužské části různých společenských skupin. Jestliže tyto dvě státní centralizované instituce dokázaly udělat Francouze z venkovských sedláků, jak kdysi řekl Eugen Weber, měly stejným způsobem posloužit i k integraci přistěhovalců (Brubaker, 1997). Povinná vojenská služba však byla ve Francii v roce 1996 prezidentem Chirakem zrušena.

Proces asimilace přistěhovalců podrobil po druhé světové válce vědeckému zkoumání také politolog André Siegfried. Ze svého výzkumu vyvodil tehdy závěr, že k úplné asimilaci může dojít až u třetí generace, přičemž je tento proces podmíněn etnickým původem daného jedince. Skutečná asimilační politika měla podle Siegfrieda v první řadě přimět přistěhovalce k úplnému přerušení vazeb s místem svého původu, aby věrnost své komunitě vyměnil za věrnost republice, a současně mu dát pocit, že se může integrovat. K úspěšné asimilaci přitom může dojít jen v takové hostitelské zemi, která není příliš „stará a rigidní“. Právě tuto třetí podmínku viděl v případě Francie jako problematickou. „Vzhledem k bohaté historii národa je pro Francouze obtížné přizpůsobovat se vlivu stále více nových a cizorodých prvků přítomných ve společnosti“.

Nakonec každá asimilační politika usiluje o zachování tradičního národního charakteru. Proto Siegfried ospravedlňoval též politiku USA, když zavedly kvóty pro příslušníky různých etnických skupin, ačkoli z principiálního

hlediska by mohla být tato praxe obviněna z rasismu. Pokud je ovšem základním kritériem asimilace etnický původ, jak tvrdil Siegfried, pak jediným možným řešením je výběr přijímaných skupin s vyloučením těch „neasimilovatelných“. To však ve Francii naráží na nedotknutelný právní princip převzatý z Deklarace práv člověka a občana, to je odmítnutí všech forem diskriminace na základě původu. Z tohoto důvodu nebyly kvóty ve Francii nikdy oficiálně zavedeny, ačkoliv se podobný přístup v praxi uplatňoval²⁶.

Ve francouzském myšlení není etnický původ chápán z hlediska biologického ale historického, v tom smyslu, v jakém kulturním prostředí má jedinec své kořeny. Současně kulturní homogenita národa je považována za výsledek přenosu společného dědictví, tradic, hodnot a životních postojů z generace na generaci. Pro člověka pocházejícího z jiného prostředí je tak úplná integrace velmi obtížná. Francouzská ústava se však vyhýbá uznání národnostních menšin na svém území. Francie *a priori* odmítá koncept národnosti a menšin, jenž dává vzniknout obávanému komunitarismu (charakteristickému pro britský integrační model). Vytvoření etnicky definovaných skupin totiž vnímá jako „nebezpečí fragmentace posvátné jednoty francouzského národa“ (Baršová-Barša, 2005). Z toho důvodu jsou na rozdíl od Spojených států ve Francii tabu etnické lobby stejně jako jiná politicky orientovaná seskupení vzniklá na základě etnické, regionální či kulturní identity.

4.2. Mechanismy integrace

Imigrační politika Francie po druhé světové válce zpočátku zcela opomíjela otázku integrace cizí populace. V dubnu 1945 byl sice ustaven Vysoký výbor pro populaci a rodinu (*Haut Comité de la population et de la famille*), se kterým měla vláda projednávat všechna opatření týkající se ochrany rodiny, usídlení cizinců na francouzském území a jejich integrace do společnosti, ale

²⁶ Uvádí se například, že Charles de Gaulle v roce 1945 doporučil v důvěrném dopise ministrovi spravedlnosti uplatňovat diskriminační politiku při udělování francouzského občanství. Omezeno mělo být údajně jeho nabývání přistěhovalci z oblasti Středomoří a z Východu, kteří „za půl století již příliš poznamenali skladbu francouzské populace“. Přístup k francouzskému občanství měli mít přednostně jedinci s větším integračním potenciálem ze sousedních zemí - Belgie, Lucemburska, Švýcarska (Noiriel, 2001).

v praxi to příliš nefungovalo. Vláda se raději spokojila s tím, že aktivitu spojenou s poskytováním pomoci přistěhovalcům ve Francii převzaly různé nevládní humanitární organizace. Až počátkem 60. let minulého století, kdy si veřejnost začíná uvědomovat zhoršující se životní podmínky přistěhovalecké populace na předměstích, učinila vláda nové kroky k řešení specifických problémů imigrantů. Byla například založena společnost Sonacotra (*Société nationale de construction pour les travailleurs migrants*), poskytující ekonomickým imigrantům pomoc v oblasti ubytování, vzdělání a sociokulturní adaptace, a Fond sociální pomoci (*Fonds d'action sociale - FAS*), z něhož byly financovány různé sociální programy²⁷. Přes množství a rozmanité zaměření těchto programů byl zájem přistěhovalců relativně malý. Například rekvalifikačních programů se v roce 1975 zúčastnilo jen 8% přistěhovalců (Lapeyronnie, 1992).

Nové snahy o stabilizaci a integraci přistěhované populace přišly v roce 1981 s nástupem Françoise Mitteranda do prezidentského úřadu. Vláda, rovněž s většinou socialistů, proklamovala přijetí takové sociální politiky, která bude „aktivnější, dynamičtější a bližší realitě“. Proto byl opuštěn dosavadní centralistický přístup a úkoly spojené se sociálním začleněním přistěhovalců přeneseny z větší části na regionální a obecní úroveň. Pro efektivnější využití finančních prostředků měla pomoc plynout přímo do oblastí vyznačujících se vysokým podílem imigrantů v populaci a trpících různými sociálními problémy, namísto znevýhodněným menšinám. Decentralizaci integrační politiky lze vidět nejen jako způsob, jak přispět k integraci přistěhovalců zapojením nižších orgánů státní správy, ale také jako určitou snahu levicové vlády vyhnout se odpovědnosti za problémy spojené s přistěhovalectvím a nemuset přiznat, že jde o problém skutečně celostátního rozměru. Tím spíš, že byla v 80. letech současně nucena mírnit narůstající obavy z přistěhovalectví vyvolané populistickou rétorikou Národní fronty.

²⁷ V roce 1988 vydal FAS na tyto účely 1,2 miliardy franků. Prostředky byly rozděleny zhruba mezi tři tisíce různých subjektů (asociace, občanská sdružení, veřejná zařízení), které podporují svoji činností integraci přistěhovalců na místní, regionální či národní úrovni (Lapeyronnie, 1992).

Po přenesení odpovědnosti za proces integrace na nižší úroveň byl zaznamenán živelný nárůst místních organizací pro pomoc přistěhovalcům²⁸. Výsledky jejich činnosti však byly dosti skromné a situaci přistěhovalců se nedařilo příliš zlepšovat. Mimo jiné proto, že prostředky ze státního rozpočtu byly mezi tyto subjekty rozdělovány značně nerovnoměrně (80% prostředků odčerpávalo jen 130 organizací ze tří tisíc) a také často chyběla jakákoliv koordinace v naplňování integrační politiky mezi jednotlivými úrovněmi státní správy (obce, departmenty, regiony). Namísto skutečné a jasně definované integrační politiky byla přijímána pouze nekoncepční opatření, často kontraproduktivní, jejichž výsledný efekt lze jen těžko hodnotit. Proklamovaná iniciativa v integraci přistěhovalých skupin obyvatel tak byla spíše jen „rétorikou intelektuálního a kulturního establishmentu vázaného na socialistického prezidenta a socialistické vlády onoho desetiletí, než reálnou politickou praxí“ (Bašová-Barša, 2005). Například participace přistěhovalců na politickém životě měst a obcí byla sice jedním z volebních slibů François Mitteranda před prezidentskými volbami v roce 1981 (ovšem již dříve navrhovaná Chirakem), ale Národnímu shromáždění tento návrh nikdy nepředložil. K tomu došlo až v souvislosti s přijetím Maastrichtské smlouvy v roce 1992, čímž ale původní záměr stejně nebyl naplněn, neboť tato smlouva přiznává volební právo v komunálních volbách pouze občanům členských států EU.

Protirasistická rétorika a liberální přístup k imigraci prezidenta Mitteranda byly současně vnímané jako určitý odklon od tradičního asimilacionismu ke kulturní pluralitě, byť stále na hony vzdálené multikulturalismu anglosaského světa. Jedním ze symbolů tohoto výkyvu se stala organizace *SOS Racisme*, vedená Harlem Désirem a podporující vlastní identitu severoafrických přistěhovalců druhé generace. Jejich hlavním požadavkem bylo právo na odlišnost (*le droit à la différence*) ve smyslu práva být členem francouzské společnosti i s odlišnostmi, jež vypovídají o cizím původu, sociálním postavení a kulturním pozadí jednotlivce. Ze strany neorepublikánských intelektuálů však

²⁸ V letech 1984-89 vzrostl jejich počet v regionu Alsace z 51 na 400, v Ile-de-France v tomtéž období z 233 na 572, v regionu Rhône-Alpes ze 100 na 400 (Lapeyronnie, 1992).

sklidila tato vlna opovržlivou odezvu a obvinění ze segregacionismu, jenž vede k úpadku francouzských předměstí do přistěhovaleckých ghett (Baršová-Barša, 2005). Tehdy se právo na odlišnost a nebezpečí „ghettoizace“ a sociální exkluze staly hlavním tématem veřejných debat jak v Paříži tak v některých dalších regionech Francie.

S cílem bojovat s touto „etnizací“ sociální exkluze byl roku 1989 ustaven Meziresortní výbor pro integraci (*Comité interministériel à l'intégration*). Ten formuloval koncepci nové integrační politiky, jenž měla být jakýmsi kompromisem mezi tradičním francouzským asimilacionismem a uznáním skupinových odlišností. Francie tehdy opustila původní asimilacionismus ve smyslu úplné kulturní asimilace a začala klást důraz hlavně na občanskou integraci do politického národa (Costa-Lascoux, 1999).

4.3. Nedokonalost integrace à la française

Francie žila dlouho v přesvědčení, že má dobře fungující model integrace, který na rozdíl od anglosaského nevytváří etnické menšiny a ghetta. Dnes vidíme, že tomu tak není. Zejména přistěhovalectví z důvodu slučování rodin rozmáhající se od poloviny 70. let minulého století vedlo ke koncentraci přistěhovalců na periferiích velkých měst a ke vzniku dnes tolik obávaných ghett. Takto to ostatně hodnotí i Alain Marsaud, poslanec vládní strany UMP, který ve druhé polovině 70. let působil v těchto oblastech jako státní zástupce. Za nejvážnější chybu pokládá právě politiku rodinného soustředování tehdejšího prezidenta d'Estainga včetně stěhování přistěhovaleckých rodin do okrajových čtvrtí (Eichler, 2006).

Život v těchto citlivých městských čtvrtích se v důsledku absence jasné integrační politiky nese ve znamení vážných společenských problémů, jako je násilí, nedostatečné vzdělání, nezaměstnanost, kriminalita. Od 90. let je nezaměstnanost mezi přistěhovalci v průměru dvakrát vyšší než u ostatního obyvatelstva, dokonce až třikrát vyšší je u přistěhovalců ze zemí Maghrebu, Turecka a subsaharské Afriky, kteří jsou hlavními obyvateli předměstských

sídlišť (ze 70%) (Bašová-Barša, 2005). Celkem je v takovémto prostředí odkázáno žít možná až pět milionů osob (8% populace).

Jde převážně o tradiční dělnická předměstí, kde v minulosti hrávaly velkou roli odbory a komunisté měli monopol na moc. S jejich zmizením z politické mapy země je však na sídlištích v roli integrujícího prvku nikdo nenahradil. Jen přistěhovalci v nich nahradili někdejší francouzský proletariát, ale o jejich problémy se už nikdo příliš nezajímal. Mezi městy a těmito problematickými periferiemi tak vznikla pomyslná hranice, která odděluje jejich obyvatele od zbytku společnosti.

Protože místo bydlení je ve Francii stejně jako jinde považováno za ukazatel toho, kdo jsme, představuje život v těchto stigmatizovaných čtvrtích vážnou překážku integrace, jež předurčuje společenský osud jednotlivce. Lék na zahojení této fraktury francouzské společnosti se však dodnes nepodařilo najít. V zemi, kde dochází k neustálému vyzdvihování republikánské tradice rovnosti, ukazuje tento problém na velmi bolestná místa společnosti (Sitek, 2005).

4.4. Nový rámec francouzské integrační politiky

Od roku 2000 se francouzská integrační politika vychyluje zpět k asimilacionistickému pólu. „Republikánská integrace cizince do francouzské společnosti na základě dostatečné znalosti francouzského jazyka a zásad Francouzské republiky“ je podle Sarkozyho zákona z roku 2003 podmínkou k tomu, aby cizinec vůbec získal povolení k trvalému pobytu (*carte de résident*). Navíc musí žadatel prokázat, že se hodlá ve Francii trvale usadit a že disponuje dostatečnými finančními prostředky. Podle téhož zákona se podmínka integrace vztahuje také na žadatele o sjednocení s rodinou. Podle vyjádření ministra sociálních věcí z roku 2003 Françoise Fillona chce vláda šířením národních hodnot mezi přistěhovalci bojovat proti hrozbě rozdrobení společnosti do kulturně odlišných komunit. Z toho důvodu má také finanční podpora směřovat do organizací podporujících šíření francouzských hodnot a norem mezi imigranty a nikoli do asociací, které se zasazují o rozvoj jejich původní kultury.

Nový směr integrační politiky byl vytyčen v dokumentu ministra sociálních věcí, práce a solidarity z 8. prosince 2003 pod názvem „Naše integrační politika“. Tento koncept byl do jisté míry také odpovědí na kritickou zprávu Evropské rady proti rasismu a netoleranci při Radě Evropy z roku 2000, ve které byla Francie vyzvána k přehodnocení svého „republikánského modelu“ z důvodu množících se případů diskriminace, zejména vůči mládeži z druhé generace přistěhovalců (www.vie-publique.fr).

Pro novou integrační politiku byly jako stěžejní vybrány tyto tři oblasti:

1. Vytvoření mechanismu integrace nově příchozích přistěhovalců

Tento záměr předpokládá zřízení sítě středisek „veřejné služby pro přijetí“ po celé Francii za účelem poskytování základních informací o zemi a jejích institucích cizincům, kteří přicházejí do Francie s úmyslem trvale se zde usadit. Počítá také se zavedením „smlouvy o přijetí a integraci“ nabízené při vstupu do země každému přistěhovalci. Stát touto smlouvou nabízí imigrantovi určité základní služby usnadňující jeho integraci, zejména jazykovou výuku či poradenství v oblasti vzdělání či zaměstnání. Přijetím této smlouvy se však příslušná osoba současně zavazuje k absolvování předepsaných kurzů a respektování hodnot Francouzské republiky, jako jsou demokracie, sekularita a rovnost pohlaví. 1. července 2003 byl program spuštěn v prvních dvanácti departmentech a následující rok rozšířen o dalších čtrnáct. Od ledna 2006 zahrnuje tento integrační program územně všechny departmenty a vztahuje se na všechny nově příchozí přistěhovalce. Jen do dubna 2005 bylo podepsáno 60 tisíc integračních smluv, z 25% alžírskými přistěhovalci (Bisson, 2004).

2. Podpora individuálního sociálního a profesionálního růstu

Integrační projekt má přistěhovalci umožnit stát se plnohodnotným členem hostitelské společnosti. Za tímto účelem hodlá vláda usnadnit znevýhodněným skupinám přístup ke vzdělání, zaměstnání a podpořit současně společenské povědomí o pozitivních stránkách přistěhovalectví.

3. Boj za rovnost práv a proti netoleranci

Ve svém úsilí o nastolení skutečné rovnosti práv a šancí, včetně rovnosti pohlaví, plánuje vláda posílit institucionální ochranu diskriminovaných osob a vyzvat ke spolupráci všechny sociální partnery (Notre politique d'intégration, www.travail.gouv.fr).

Koncept integrační smlouvy byl rovněž zahrnut do nového zákona o přistěhovalectví, který byl předložen ministrem vnitra Sarkozym a přijat parlamentem letos v květnu. Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, hlasování o tomto zákoně provázela bouřlivá diskuse a kritice ze strany socialistických poslanců se nevyhnulo ani ustanovení o integrační smlouvě. Podle nich zakládá tato smlouva spíše než reciproční závazek jednostrannou povinnost imigranta, za jejíž neplnění mu hrozí sankce. Za nepřijatelný považují rovněž fakt, že ze vzdělání činí namísto práva prostředek sankce (Perrault, 2006). Naopak její obhájci z vládní strany UMP, inspirovaní Rousseauovou ideou společenské smlouvy, vidí v integrační smlouvě prostředek udržení nastoleného společenského řádu, jehož pravidla se zavazuje jedinec dodržovat. Slib občanské loajality přitom už ani ve Francii, v kolébce asimilacionistické tradice, neznamena současně povinnost úplné kulturní asimilace.

Smlouva je podle dosavadních průzkumů pozitivně přijímána též samotnými přistěhovalci. Vláda od tohoto programu hodně očekává, jeho skutečný význam pro integrační proces však bude záviset na tom, do jaké míry se budou uvedenou smlouvou řídit obě strany a zda dostojí svým závazkům. V opačném případě hrozí, že „smlouva o přijetí a integraci“ bude jen další integrační strategií, o které se hodně mluví, ale v praxi se jen málo uskutečňuje.

4.5. Možnosti a meze integrace muslimské komunity

V souvislosti s obtížemi, které přináší integrace přistěhovalců do společnosti, nelze v případě Francie rozhodně opomenout skutečnost, že v této zemi žije také pět milionů muslimů, což je nejpočetnější muslimská komunita v Evropě. Svým původem jsou tito vyznavači islámu převážně ze zemí Maghrebu, odkud pochází až polovina poválečné imigrace. Muslimská komunita

představuje ve Francii téměř 10% celkové populace, až polovina jejích příslušníků je francouzskými občany (Janyška, 4/2006). Islámské náboženství a francouzské občanství přitom byly dlouho vnímány jako dva neslučitelné prvky, jak z pohledu Francie tak Alžírsku, kde má svůj původ nejvíce francouzských muslimů. Tento argument sloužil také politice (ne)udělování francouzského občanství obyvatelům z kolonií až do roku 1945. Alžírští nacionalisté pokládali přijetí občanství kolonizující země dokonce za odpadlictví²⁹. Krvavý průběh alžírské války za nezávislost je v tomto přesvědčení o neslučitelnosti věrnosti islámu a francouzského občanství ještě více utvrdil. Emigranti do Francie a jejich děti, kteří se stali posléze Francouzi, byli doma označováni za „zrádce pohrdající svými předky, kteří trpěli a obětovali se pro osvobození Alžírsku“ (Liauzu, 2000).

Vzájemný vztah Francouzů a alžírských přistěhovalců je touto historickou pamětí zatížen v podstatě dodnes³⁰. Až v posledních letech se Francie snaží vyrovnat s touto temnou etapou vlastních dějin, jakou byla alžírská válka. Například počátkem léta roku 1999 iniciovala část poslanců Národního shromáždění, vesměs bývalých vojáků v Alžírsku, přijetí zákona, jenž tehdejší události pojmenoval pravým jménem - válka. Do té doby se armádním i policejním operacím pokrytecky říkalo "udržování pořádku v alžírských departmentech" (Formánek, 2001). K prolomení ledu ve vzájemných vztazích francouzského a alžírského národa měla přispět také oficiální návštěva prezidenta Chiraka v Alžírsku v březnu 2003. Byla to vůbec první návštěva francouzského prezidenta v bývalé kolonii od získání nezávislosti v roce 1962 (Brož, 2003).

Počátek přítomnosti islámu v metropolitní Francii se však datuje ještě před rokem vypuknutí alžírské války za nezávislost. Je spojen již s obdobím první světové války, kdy ve Francii bojovalo mnoho muslimských vojáků ze severoafrických kolonií. Těm, kteří ve válce padli, nechal stát v letech 1921 až

²⁹ V zemích Maghrebu je islám více než náboženství, je to významný sociální tmel, referenční bod národní a občanské identity (Cesari, 1999).

³⁰ Například příčiny a průběh alžírské války za nezávislost líčí učebnice dějepisu ve Francii stále jen mlhavě a zcela jinak, než se o nich učí a hovoří v severní Africe (Kropáček, 2001). Podle průzkumu veřejného mínění publikovaného 9. května 2001 v deníku Libération se jen 56% respondentů domnívá, že by měla být jménem Francie konečně vyjádřena oficiální omluva alžírskému lidu.

1926 vystavět v Paříži památník v podobě mešity (*La Grande Mosquée de Paris*). Další muslimové přicházeli bránit Francii i za druhé světové války, od roku 1950 pak sílil jejich příliv do metropole z důvodů ekonomických. Po ukončení náborových programů na počátku 70. let 20. století tento vzestupný trend dále pokračoval, a to zejména vlivem vládní politiky sjednocování rodin.

Francouzi si však začali uvědomovat přítomnost islámu v jejich společnosti až na počátku 80. let minulého století. Do poloviny 70. let muslimové své vyznání veřejně neprojevovali, kolektivní rozměr islámu byl udržován jen v soukromí. Společné modlitby se konaly jen v soukromých domech a bytech a ve skrytých částech arabských obchodů. Tato první generace přistěhovalých muslimů nenárokovala pro islám vlastní místo ve veřejném životě společnosti, neboť svůj pobyt ve Francii považovala jen za přechodný. Pak ale přišlo již zmiňované povolení k příjezdu rodin, začalo trvalé usidlování, vytváření muslimských komunit a vzdělávání muslimských dětí ve francouzských školách. Dosavadní podmínky pro praktikování náboženských povinností přestaly být brzy vyhovující. Osmdesátá léta tak přinesla živelný nárůst kultovních míst a veřejných modliteben, spravovaných až dvěmi tisícovkami islámských spolků v různých částech Francie. Vystoupení islámu na denní světlo bylo okolím vnímáno jako známka neadaptace muslimů. Podle islamologů tímto muslimové vyjádřili naopak přijetí daného prostředí za své (Cesari, 1999).

Otevírání nových modliteben ve čtvrtích s podílem muslimské populace přitom představuje jen první etapu veřejného života islámu. Požadavek výstavby opravdových mešit a uznání islámu jako legitimního francouzského náboženství na sebe nenechal dlouho čekat. Tento obrat v projevu muslimského vyznání vyvolával od počátku 80. let rozpačité reakce u místních zastupitelů, od tichého protestu až po otevřenou nepřátelství vrcholící někdy až popřením samotného práva na svobodný projev náboženského vyznání. Například v létě 1989 byla ve městě Charvieu-Chavagneux z rozhodnutí starosty zbourána místní muslimská modlitebna a totéž se přihodilo v dubnu 1991 v Libercourt (Cesari, 1999). Kromě mešit začala muslimská komunita požadovat také zavedení duchovní služby pro

muslimy v nemocnicích, ve věznicích, ve vzdělávacích zařízeních, organizaci rituální porážky, svátků, poutě do Mekky apod.

Od poloviny 90. let minulého století se o právo svobodně praktikovat svoje náboženství, definované v článku 1 zákona z roku 1905, hlásí stále důrazněji mladá generace muslimů, pro kterou je islám často jediným a nejsilnějším identifikačním rysem. Zakládají vlastní mládežnické spolky, organizují konference, veřejná setkání a diskuse s cílem zlepšit obecné povědomí francouzské společnosti o islámu a přesvědčit, že mohou být věrni islámu a republice zároveň. Tato duální francouzsko-muslimská identita však z principu koliduje s občanským pojetím národa a lze ji proto pokládat za vážnou překážku integrace *à la française*. Na druhou stranu tato mladá generace muslimů už překonala kmenovou a klanovou rivalitu, jíž trpěla po příchodu do Francie generace jejich rodičů. Ta jim také bránila v artikulaci společných požadavků a ve vytvoření nějakého reprezentativního orgánu, jenž by hájil zájmy všech muslimů v zemi.

O zřízení takového orgánu ve Francii usilovali od 90. let ostatně i politici představitelé. Ustavení legitimního zástupce muslimské části populace by jim umožnilo vést konstruktivní dialog, který by přispěl k nalezení řešení objevujících se problémů soužití této menšiny s většinou. Zapojením státu do života muslimské obce mělo dojít k postupné přeměně „islámu ve Francii“ ve „francouzský islám“, uzpůsobený liberálními normám Francouzské republiky (Cesari, 1999).

Jako první vystoupil s touto iniciativou v roce 1989 ministr vnitra Pierre Joxe³¹, po něm v roce 1995 jeho nástupce Charles Pasqua, ovšem ani jednomu se nepodařilo nakonec prosadit zřízení takového orgánu. Jedním z důvodů neúspěchu bylo to, že instance vytvořená z vůle státu postrádá v očích muslimů náboženskou legitimitu. Dalším důvodem byla již zmiňovaná nejednotnost a vzájemná rivalita muslimů. Ve Francii lze najít stoupence více myšlenkových proudů islámu než jinde v Evropě. Zatímco *šíité* jsou zde zastoupeni ve velmi

³¹ Ve Francii je ministr vnitra garantem takových veřejných práv jako je svoboda sdružování, shromažďování a rovněž svoboda projevu náboženského přesvědčení.

malém počtu, *sunnité* jsou dále rozděleni do několika spolků podle původu či náboženské školy, jejíž učení vyznávají³². Každé z těchto uskupení si nárokovalo pozici reprezentanta všech muslimů žijících ve Francii, což ovšem vyvolávalo vzájemné spory a obviňování buď z extremismu nebo z nevěry islámské víře.

Další krok k vytvoření reprezentativního orgánu muslimů uskutečnil až v roce 1999 nový ministr vnitra Jean-Pierre Chevènement. Ten ustavil konzultativní orgán složený z pěti zástupců různých muslimských spolků, šesti zástupců mešit a šesti nezávislých odborníků. Výsledkem jeho činnosti byl v roce 2000 přijatý dokument s názvem „Principy a právní podstata vztahů mezi státem a islámem ve Francii“, jenž vymezoval základní pravidla fungování budoucího orgánu. Pokračující jednání o jeho konečné podobě byla završena až o tři roky později, zvolením Francouzské rady muslimského vyznání (*le Conseil français du culte musulman*) a dvaceti pěti regionálních rad v dubnu 2003. Nový reprezentativní orgán muslimů a jeho regionální zastoupení byly pověřeny těmito úkoly (Sevaistre, 2004):

- hájit důstojnost a zájmy muslimského vyznání ve Francii,
- usnadňovat a koordinovat sdílení informací a služeb mezi místy muslimského vyznání,
- podporovat dialog mezi náboženstvími,
- zastupovat společenství muslimského vyznání před státními orgány.

Myšlenka, jíž se od počátku 90. let zabývali politici na francouzské levici i pravici, tak byla uskutečněna až ministrem vnitra Nicolasem Sarkozym. Ten jako první francouzský politik a navíc z pravice, jež byla vůči islámu a přistěhovalectví tradičně odmítavá, odvážně rozpřádá veřejnou debatu o tématech, která byla ve Francii dlouho tabu. Stát by se měl podle jeho slov začít konečně zajímat o to, co se děje v muslimských modlitebnách, kdo a co tam

³² Najdeme zde Koordinační výbor tureckých muslimů ve Francii (*le Comité de coordination des musulmans turcs de France*), Francouzskou federaci islámských asociací Afriky, Komor a Antil (*la Fédération française des associations islamiques d'Afrique, des Comores et des Antilles*), Národní federaci muslimů ve Francii (*la Fédération nationale des musulmans de France*) sdružující převážně marocké muslimy, Velkou mešitu v Paříži (*la Grande Mosquée de Paris*), jejímiž členy jsou hlavně muslimové alžírského původu a stoupenci umírněného islámu, Svaz islámských organizací Francie (*l'Union des organisations islamiques de France*) s vyznavači fundamentálnější formy islámu (Sevaistre, 2004).

hlásá, jaké tam proudí finance, zda se tam neverbuje mládež do teroristických organizací (Sarkozy, 2004). Odnedávna jsou proto všechny mešity monitorovány a kázání předkládaná ke kontrole úřadům (Janyška, 4/2006). Sarkozy prosazuje rovněž názor, že by si Francie měla vychovávat vlastní *imámy*, mající blízko k francouzskému prostředí a mluvící francouzsky³³, a tím napomáhat liberální formě islámu.

Ve Francii bylo ještě nedávno jen několik málo mešit, jediná pařížská vznikla už ve 20. letech 20. století. *Imámové* kázající v těchto mešitách pocházejí většinou ze zemí Perského zálivu, to znamená z mentality a reality na hony vzdálené současné Francii. Jejich činnost financují rovněž tyto státy, nejvíce Saudská Arábie, Alžírsko a Maroko, za což si také nárokují přímý vliv na život mešit. Proto Sarkozy navrhuje zavést přímé financování výstavby mešit a vzdělání *imámů* ve Francii a podřídit tak muslimské vyznání státní kontrole. Čelní představitel pařížské mešity a předseda Francouzské rady muslimského vyznání Dalil Boubakeur se však obává, že by „vykročení tímto směrem způsobilo rostoucí politizaci islámských asociací soutěžících o podporu státu a omezilo náboženskou svobodu“ (Barša-Baršová, 2005).

Jiné kritické hlasy upozorňují na skutečnost, že posilováním role islámských organizací dochází k upevňování islámské identity společné muslimům různého původu, což otrásá francouzskou představou o výlučné příslušnosti k občanskému národu. Zároveň se taková podpora státu náboženské obci dostává do zásadního rozporu s principem *laïcité* vtěleném v zákoně z roku 1905³⁴. Toho si je však Sarkozy vědom, a proto současně navrhuje tento zákon modifikovat.

4.6. Sekularismus Francouzské republiky

Zákon z 9. prosince 1905 o odluce církví od státu byl „milníkem ve vytváření nové, explicitně sekulární národní kultury, které již od vzniku třetí

³³ Z celkového počtu asi dvanácti set *imámů* ve Francii údajně třetina nemluví vůbec francouzsky (Janyška, 4/2006).

³⁴ Podle článku 2 tohoto zákona „Republika nepodporuje ani nefinancuje žádný náboženský kult“.

republiky roku 1870 prosazovalo levé křídlo francouzské politiky proti křídlu pravému, spjatému s monarchií a katolicismem“ (Baršová-Barša, 2005). Vztah francouzských institucí a veřejnosti k náboženství, tedy i k islámu, je stále určován touto sekularistickou ideologií. To ostatně potvrdila i známá „aféra šátků“, která ve Francii proběhla už několikrát. Poprvé to bylo v roce 1989, kdy ředitel školy v Creil vyloučil tři školačky druhého stupně základní školy za to, že si nechtěly při vyučování sundat z hlavy muslimský šátek.

Reakce politické veřejnosti byla tehdy rozpačitá. Levicové i pravicové strany byly vnitřně nejednotné, pouze krajně pravicová Národní fronta uvítala jednohlasně tento akt jako „obranu evropské civilizace proti islámu“. Jakkoliv se mohlo zdát, že muslimský šátek na hlavách školaček nabourává princip sekulárního školství a otřásá základem republiky, rozhodla Státní rada v tomto případě, že „nošení náboženských symbolů samo o sobě není neslučitelné s principem *laïcité*, neboť se v něm realizuje svoboda vyjadřování a projevu náboženského přesvědčení“ (Baršová-Barša, 2005). Tím však neměla být tato citlivá otázka vyřešena jednou provždy, jak se ukázalo o čtrnáct let později.

V roce 2003 se do pozornosti médií dostal případ dvou sester vyloučených kvůli nošení muslimského šátku z gymnázia v Aubervilliers. Tentokrát ale politické kruhy i veřejné mínění zareagovaly rozhodněji. V drtivé většině se postavily za zákaz náboženských symbolů. Tato jasná obrana sekulárního školství byla v březnu 2004 také potvrzena přijetím nového zákona³⁵ o zákazu nošení nápadných náboženských symbolů na francouzských základních školách a ve státních gymnáziích. Tímto předpisem není ze školy vykázán jen muslimský šátek, ale také židovská jarmulka, sikhský turban či křesťanské kříže zjevně excesivních rozměrů.

Na počátku procesu sekularizace ve Francii stojí, jak jinak, Velká francouzská revoluce. Deklarace práv člověka a občana ze srpna 1789 poprvé zbavila moc ve státě božího původu a vložila ji do rukou národa. Ústava z roku 1791 zaručila svobodu náboženství a o rok později byly zákonem zavedeny

³⁵ La loi no. 2004 -228 du 15 mars 2004.

občanské sňatky, povoleny rozvody a matriky převedeny z far na obecní úřady. Tímto stát převzal odpovědnost za občanské záležitosti, které byly do té doby výhradně v rukou církve.

Vztah revoluční Francie a církve dal vzniknout katolicko-laickému konfliktu, citelnému až do začátku 20. století, často označovanému jako „konflikt dvou Francií“. Vliv katolické církve na společnost byl jedním z hlavních politických témat konce 19. století. Z revoluce vzešlé spojení sekulárního proudu s republikánským bylo rozhodujícím faktorem pro současné prosazení principu *laïcité* a republikánského státního zřízení. Podle slov Jula Ferryho bylo třeba organizovat společnost „bez boha a bez krále“ (Jiráček, 2003). Tentýž muž byl rovněž hlavním zastáncem sekulárního školství. Povinné, bezplatné a nábožensky neutrální školství uzákoněné v 80. letech 19. století mělo zajistit přístup ke vzdělání všem bez rozdílu vyznání či majetkových poměrů a znovu sjednotit národ. Sekulární charakter Francouzské republiky byl definitivně stvrzen vypovězením konkordátu s Římem a provedením odluky církví od státu v roce 1905. Francie je jedinou evropskou zemí, která svoji sekulární povahu vyhláší ústavně³⁶ (Hadas-Lebel, 2005).

Šátková aféra, která vyvolala nové kolo polemik nad významem *laïcité*, je v podstatě konfliktem dvou koncepcí. Rovného přístupu ke vzdělání nezátíženému náboženskou ideologií na jedné straně, a právem na svobodný projev náboženského vyznání na straně druhé³⁷. V režimu *laïcité* se tak střetávají dva nejzákladnější principy, rovnost a svoboda, mezi kterými je třeba najít novou rovnováhu zohledňující výraznou proměnu francouzské společnosti od roku 1905. Přistěhovalectví přineslo do Francie za posledních sto let mnoho kulturních vlivů včetně životních filozofií a náboženství. Kromě nejpočetnější muslimské menšiny lze v dnešní Francii nalézt též nejpočetnější evropskou židovskou

³⁶ Článek 2 Ústavy páté republiky z roku 1958 definuje francouzský stát jako „nedělitelnou, sekulární, demokratickou a sociální republiku...“, jež „zajišťuje rovnost všech občanů před zákonem bez ohledu na původ, rasu nebo náboženské přesvědčení“.

³⁷ Článek 1 zákona z roku 1905 říká, že „Republika zaručuje svobodu svědomí a svobodnou praxi náboženského vyznání v souladu se zákonnými omezeními v zájmu ochrany veřejného pořádku“.

menšinu (asi 600 tisíc osob) a ve srovnání s jinými evropskými státy i nejvíce vyznavačů buddhismu (Baubérot, 2004).

V poslední době obnovené diskuse o významu *laïcité* jsou tak více hledáním *modu vivendi* multikulturní francouzské společnosti než pouhým vyzdvihováním stoleté tradice odluky státu a církve. Podle doporučení speciální komise³⁸ jmenované v roce 2003 prezidentem Chirakem má stát zůstat striktně nábožensky neutrální ovšem ne lhostejný, pokud je kulturní a náboženskou pluralitou vážně oslabována národní jednota. Uplatňování zásady *laïcité* má především „zajišťovat pokojné soužití jednotlivců jakéhokoliv přesvědčení v jednom státě a nikoliv vytvářet do sebe uzavřené a vzájemně neslučitelné komunity“ (*le Rapport Stasi sur la laïcité*). Realita dnešní Francie je ovšem poněkud jiná.

4.7. Rasová diskriminace

O tom, že samotný princip *laïcité* zdaleka nestačí k naplňování ideálu rovnosti, svobody a bratrství, svědčí bohužel i množící se projevy rasismu³⁹, xenofobie a diskriminace ve Francii. Podle zprávy Národní komise pro lidská práva (*Commission nationale consultative des droits de l'homme*) projevy rasismu ve všech jeho formách od roku 2000 výrazně narůstají v porovnání s předchozí dekádou (v roce 2003 bylo zaznamenáno 3,5krát více případů než v roce 1993). Ačkoli je tento fenomén přítomný i v jiných evropských zemích, Francie je v tomto ohledu do jisté míry specifická. Rasistické incidenty jsou zde více než kde jinde odrazem aktuálního dění na mezinárodní scéně. Podle uvedené zprávy je nejčastější formou rasismu ve Francii posledních let antisemitismus (72% v roce 2000). Nárůst protižidovských incidentů je většinou reakcí na vývoj situace na Blízkém východě, což bylo možné pozorovat například i při vyhlášení druhé intifády v roce 2000.

³⁸ Commission sur l'application du principe de laïcité dans la République

³⁹ Podle průzkumu veřejného mínění z listopadu 2003 je rasismus vnímán jako problém francouzské společnosti až na 10. místě. Daleko více mají Francouzi obavu z nezaměstnanosti, chudoby a ekonomické krize.

Na Židy a židovské symboly útočí nejčastěji mladí muslimové, potomci přistěhovalců z Maghrebu, žijící v některé z tzv. citlivých čtvrtí. Pro svůj původ a bydlení na špatné adrese se sami cítí být oběťmi diskriminace, sociální marginalizace a vyloučení z prosperity. Vykořeněnost, ztráta identity a z ní pramenící frustrace je pak v mnoha případech přivádí k různým formám fundamentalistického islámu, kterým se identifikují a navrací si ztracené sebevědomí (Benbassa, 2004). Veřejně se jejich islamistická identita projevuje mimo jiné právě protižidovskými incidenty, jimiž vyjadřují solidaritu s „palestinskými bratry“. Jde však převážně o spontánní provokace a útoky jednotlivců či malých skupin, nikoliv o reakci muslimské komunity jako celku. Muslimské organizace ve Francii totiž veškeré projevy antisemitismu veřejně odsuzují a dokonce s židovskými asociacemi společně manifestují proti rasismu a diskriminaci (Fellous, 2004).

Z hlediska hrozby globálního terorismu v dnešním světě je však tato skupina synů či vnuků přistěhovalců z různých zemí islámského světa již narozených ve Francii považována za početnou základnu pro nábor do teroristických organizací. Autoři Leiken a Brooke z Nixon Center ve Washingtonu označují tyto původce teroristické hrozby v Evropě za tzv. *insiders*. Jako druhou skupinu potenciálních dobrovolníků pro uskutečnění teroristických útoků, tzv. *outsiders*, vidí muslimy, kteří dál přicházejí po tisících do Francie a jiných evropských zemí s cílem získat povolení k trvalému pobytu (Leiken-Brooke, 2005).

Farhd Khosrovkahar, profesor Vysoké školy sociálních studií v Paříži, v této souvislosti upozorňuje, že jednou z hlavních příčin soudobého terorismu je silně zakořeněný pocit ponížení v islámském světě, jehož symboly jsou americká podpora Izraele, vojenské operace v Afghánistánu a okupace Iráku (Eichler, 2006). K tomu se navíc přidává výše uvedená proměna zaznamenaná nejen ve francouzské společnosti, ale v západní Evropě vůbec, kde se islám stal v posledních letech nástrojem k mobilizaci mladých lidí, kteří propadli pocitu křivdy a beznaděje.

Jedním ze závažných projevů těchto skutečností je právě i nárůst antisemitismu v evropských společnostech s početnou muslimskou komunitou, jenž bývá někdy vysvětlován přímo jako důsledek „globalizace izraelsko-palestinského konfliktu“. V něm vidí největší problém mezinárodních vztahů a bezpečnosti v dnešním světě i Pascal Boniface, ředitel pařížského Ústavu mezinárodních strategických vztahů a autor knihy *Vers la quatrième guerre mondiale*, věnované problematice současného terorismu. Podle jeho slov může budoucí vývoj konfliktu na Blízkém východě a směřování americké zahraniční politiky v této oblasti rozhodnout o tom, zda dojde k velkému střetu tří významných civilizací – západní, islámské a židovské (Boniface, 2005). To by mělo nepochybně tragický dopad i na vzájemné vztahy a soužití příslušníků těchto světových civilizací uvnitř západních společností. Proto by měla také Evropská unie v zájmu vlastní bezpečnosti usilovat o co největší vliv na vývoj izraelsko-palestinského konfliktu a snažit se přispět k rychlému a spravedlivému řešení palestinského problému, jinak ji mohou potkat ještě ničivější výbuchy protizidovských a protizápadních nálad z řad stále početnější a radikalizující se muslimské části populace.

Sami muslimové jsou ve Francii hned druhou nejohroženější skupinou, jež se setkává ve společnosti s projevy nesnášenlivosti. V 90. letech dominující nepřátelství vůči přistěhovalcům z Maghrebu a jejich potomkům⁴⁰, pramenící z koloniální minulosti, se vlivem teroristických útoků v USA a v Evropě⁴¹ přenáší na celou islámskou obec, přičemž hranice mezi radikální a umírněnou formou islámu je zejména krajně pravicovou propagandou úmyslně rozmazávána. K sociálnímu rozměru fraktury francouzské společnosti se tak definitivně přidal i rozměr kulturně-náboženský.

⁴⁰ V roce 1990 se 76% francouzské veřejnosti domnívalo, že v jejich zemi žije příliš mnoho muslimů (=Maghrebanů) (Huntington, 2001).

⁴¹ Nutno dodat, že nebezpečí přelítí netolerantního islámu do Evropy si Francie uvědomila dříve než jiné evropské země, už v polovině 90. let při útoku alžírských teroristů v pařížském metru.

5. Horký podzim na francouzských předměstích

Na přelomu října a listopadu roku 2005 zasáhly Francii rozsáhlé nepokoje, které vzhledem k rozporuplnosti francouzské přistěhovalecké politiky od konce druhé světové války zřejmě musely jednou přijít. Ostatně už dříve⁴² poznala tato země výbušnost svých tzv. citlivých městských čtvrtí (*quartiers urbains sensibles*), obydlených převážně přistěhovalci. Kdysi po nepokojích na lyonském předměstí prohlásil profesor sociologie Alain Touraine, že „Francie má jen několik málo let na to něco udělat, jinak jí čekají velké výbuchy městských aglomerací, jaké zažila Amerika“ (Janyška, 4/2006). To se psal rok 1990 a šlo o jedno předměstí. Na podzim loňského roku dosáhly nepokoje během tří týdnů celostátního rozměru.

Dosud nepoznaná intenzita těchto událostí okamžitě vyvolala mnohé debaty hledající odpověď na otázky, kde jsou kořeny problému, o čem tyto bouřlivé nepokoje vypovídají a jak na ně odpovědět. Nejčastěji se objevovaly dvě možné interpretace. Jedna, převážně z politických kruhů, vypovídala o nepokojích jako o organizovaném násilí malých delikventů a pouličních band, proti kterým je potřeba tvrdě zakročit a vrátit do postižených předměstí pořádek. Druhá analýza, předkládaná především sociology, kladla důraz na sociální kořeny nepokojů a na sdílený pocit nespravedlnosti pramenící z dlouhodobé nezaměstnanosti a nejistoty, ze segregace ve městech i ve školách, z diskriminace. To všechno jsou podle odborníků problémy, kterými trpí právě obyvatelé citlivých čtvrtí, zejména pak synové přistěhovalců z Maghrebu a subsaharské Afriky, kteří byli hlavními aktéry této revolty. Většina z nich se ve Francii už narodila a jsou Francouzi (mezi třemi tisícovkami zadržených osob bylo jen 6% cizinců). Odpovědí mělo být podle sociologů okamžité přijetí socioekonomických opatření, nikoliv jen policejní intervence. Kritika se snesla i na místní zastupitele a jejich komunální politiku, jež dlouhodobě přehlíží specifické problémy citlivých čtvrtí. K sociálnímu napětí přispívá rovněž fakt, že

⁴² V Lyonu v roce 1981 a 1990, v Toulouse v roce 1998, v roce 2000 v Montbéliard a v Grigny, 2003 v Nîmes (Lapeyronnie, 2006).

znevýhodněné skupiny obyvatel nemají na místní úrovni žádné politické zastoupení.

5.1. Průběh událostí

Co se tedy na podzim roku 2005 ve Francii vlastně stalo? Začátek událostí byl pro francouzská sídliště už typický. Policisté kontrolovali na pařížském předměstí Clichy-sous-Bois dva adolescenty (15 a 17 let), ti se však před nimi dali na útěk a ukryli v transformátoru, kde je usmrtil proud. Jakmile se zpráva po sídlišti roznesla, okamžitě vyvolala mezi místními vlnu emocí a pobouření. Za několik málo hodin už ve čtvrti Chêne pointu hořelo dvacet tři aut i poštovní sklad, byly rozbíjeny výlohy i požární stanice. Brzy to začalo vřít i na okolních sídlištích. Televizní stanice neustále vysílaly nová prohlášení šéfa policie i ministra vnitra, popírající jakékoliv zavinění policistů na smrti dvou mladíků. Toto ujišťování však mezi mladými vyvolávalo naopak jen další pochybnosti a nedůvěru, násilí se stupňovalo (střelba na vozidla policie, projektily...).

Třetí den nepokojů se uskutečnil v Paříži pochod městem, organizovaný náboženskými organizacemi a pařížskou mešitou. Více než tisícovka účastníků vyzývala oba tábory k zastavení násilí a vzájemnému respektu. Týž den však policie údajně zasáhla proti muslimům v mešitě Bilal právě uprostřed modlitby a navíc s použitím slzného plynu (Kokoreff, 2006). Tento incident vyvolal bezprostředně novou vlnu výtržností, zapalování aut a potyček s policisty. Do týdne nabyly nepokoje celostátního rozměru. Na celém území Francie bylo zasaženo třináct velkých měst, dohromady pět set obcí, mezi nimi všechna předměstí Paříže kromě západních. Nakonec trvalo celých dvacet pět dní, než se situace v zemi zklidnila. Podle policejní zprávy za tu dobu shořelo 10 346 aut (z toho 4207 v Île-de-France), bylo zničeno 233 veřejných budov a 74 soukromých nemovitostí (Rivayrand, 2006). Teenageři se ovšem nevydali ničit do bohatých čtvrtí do centra Paříže, nýbrž devastovali to málo, co bylo v místě jejich bydliště ještě příjemného. Zapalováním aut nejspíš jen provokovali policii, podpalováním veřejných budov pak útočili proti symbolům státu, jehož autoritu vnímají tito synové přistěhovalců jako nepřátelskou.

Tento scénář podzimních událostí je pro podobné situace odehrávající se na francouzských předměstích celkem běžný. Na začátku je zápletkou s policií⁴³, která, pokud v jejím důsledku zemře člověk, vyvolá pobouření většiny obyvatel sídliště. To je nezřídka dále umocňováno tvrdými výroky některých veřejných činitelů na adresu vzbouřenců. Tentokrát to byl zejména ministr vnitra Nicolas Sarkozy, který strůjce nepokojů označil za „*la racaille*“, odsouzeníhodnou lůzu. Tento výrok na sebe vztáhli téměř všichni obyvatelé problémových předměstí a násilné protesty se dále vystupňovaly. Vztah trvalé nedůvěry a nepřátelství mezi skupinami mladých přistěhovalců a policií vede obě strany ke zbytečným provokacím. Policie je ve Francii převážně bělošská a přistěhovalci ji často obviňují ze svévolného násilí proti „barevným“.

5.2. Selhání republikánského modelu?

Nepokoje na francouzských předměstích určitě nelze zjednodušovat na pouhé výtržnictví nevychovaných synů arabských a afrických rodičů. Je třeba je více chápat v uvedeném sociálním kontextu, jako výraz hlubokého pocitu nespravedlnosti a křivdy, který sdílí tato mladá generace uzavřená do betonových sídlišť. Ten pramení z celé řady sociálních problémů, trvale přítomných v těchto nechvalně proslulých čtvrtích (nezaměstnanost, sociální zranitelnost, segregace, diskriminace, náboženská stigmatizace...).

V souvislosti s dospíváním potomků přistěhovalců druhé a třetí generace se poprvé v moderních dějinách téhle země objevuje sociální skupina, která je méně integrovaná než její rodiče. Vyplývá to i z výsledků posledního sčítání lidu v roce 1999. V citlivých čtvrtích je míra nezaměstnanosti dvakrát vyšší než je celostátní průměr, mezi mladými do 25 let dosahuje dokonce 35-40%. V departmentu Seine-Saint-Denis, kde loňské nepokoje začaly, stoupl počet nezaměstnaných za poslední tři roky o třináct tisíc (z 81 tisíc v roce 2003 na 94 tisíc v roce 2006) (Kokoreff, 2006).

⁴³ V letech 1991 až 2000 se policie přímo či nepřímo podílela na rozpoutání jedné třetiny nepokojů z celkového počtu 341 (Bonelli, 2005).

Skutečnost, že děti z přistěhovaleckých rodin mají díky nedostatečnému vzdělání stále větší problémy při hledání zaměstnání, zejména prvního, má tři závažné dopady, které se v plné síle projevily právě na podzim roku 2005. Za prvé, dlouhodobá nezaměstnanost jenom umocňuje jejich pocit vyloučení z francouzské společnosti. Propadajíc beznaději se stávají více náchylnými ke zločinnosti a výtržnostem. Odtud je pak už jen malý krůček k masovým výtržnostem a zapalování automobilů⁴⁴, k násilí, jenž chápou jako jedinou cestu protestu, jedinou možnost, jak být konečně vyslyšen. Částečně tím také vrací obraz toho, jak jsou ve společnosti léta vnímáni: „máte nás za lůzu, tak se tak chováme“.

Podle zpravodajských služeb *Renseignements Généraux* prožila Francie „městské povstání, vzpouru sídlišť, která neměla žádné centrum, vůdce ani program. Islamisté nehráli žádnou roli, naopak měli veškerý zájem na rychlém návratu ke klidu, aby na ně nepadl stín podezření. Mládež vedl silný pocit sdílené identity, jenž nespočíval pouze v jejím etnickém či geografickém původu, ale v jejím údělu jedinců vyřazených z francouzské společnosti. Tato mládež se cítí postižena chudobou, barvou pleti a svými jmény. Ti, kdo devastovali sídliště, měli společnou absenci perspektivy. Jako by byli ztratili důvěru k veřejným institucím i k soukromému sektoru jako zdroji pracovních příležitostí a ekonomické integrace“ (Janyška, 3/2006). Jinými slovy, šlo o spontánní výkřik nespokojených lidí, kteří trvale žijí v napětí, ve strachu a v beznaději (Pfaff, 2005).

Zajímavá byla za nepokojů reakce některých dospělých obyvatel sídlišť. Ačkoli mají pro hněv mladých v celku pochopení, snažili se jim bránit alespoň v zapalování a ničení škol a školek. Dávali tím najevo, že jde o zařízení pro všechny, i pro jejich sourozence, a že útoky na ně poškozují především vlastní rodiny. Tento přístup nepochybně ukazuje na solidaritu a silný cit občanské odpovědnosti části obyvatel, na to, že všichni nevěří jen na represi, ale také na dialog, že jsou ochotni se angažovat a věří, že události mohou a musí ovlivnit.

⁴⁴ Zapalování automobilů neprovázelo jenom poslední nepokoje na francouzských předměstích. Podle policejních údajů jich ve Francii ročně shoří přes dvacet tisíc (21 500 v roce 2003, 45 588 v roce 2005).

O totéž se snaží také nová občanská iniciativa „*Banlieues Respects*“, která vznikla v průběhu nepokojů. Její zástupci si ovšem stěžují, že ve snaze o zlepšení situace na předměstích neustále narážejí na nějaké překážky, na předsudky, na neochotu veřejných institucí, na byrokratickou strnulost (Kokoreff, 2006). Podle odborníků na problematiku měst by přitom tato a podobné iniciativy mohly přispět k trvalému klidu a fungování demokratických principů v problémových čtvrtích lépe než pořádková policie. Stát by je proto měl co nejdříve přijmout za seriózní partnery a nabídnout jim podporu, nemá-li být relativní klid na předměstích jenom dočasný.

5.3. Policie – druhý významný aktér podzimních nepokojů

Podzimní nepokoje znovu oživily veřejnou debatu o zřízení místní policie (*la police de proximité*) v problémových městských čtvrtích. Nelze přehlédnout, že právě policejní síly byly druhým významným aktérem pouličních bouří. Hodnocení jejich zásahu proti strůjcům revolty je ve společnosti spíše rozporuplné. Ta část veřejného mínění, která považuje nepokoje jen za úmyslné páchaní násilí proti státu a jeho institucím, tvrdost policejního zásahu proti mladým výtržníkům schvaluje, neboť nevidí ani jinou možnost. Na stranu zasahujících policistů se po prvních střetech postavil i ministr vnitra, když vůči strůjcům nepokojů vyhlásil „nulovou toleranci“ (Eichler, 2006).

Za neadekvátní považují chování policie naopak někteří uznávaní sociologové, jenž pouliční bouře vysvětlují jako ventil napětí z konfliktů s policisty, které se v problémových oblastech objevují téměř denně (Mucchielli-Mohamed, 2006). Jaká je tedy skutečná realita těchto míst, označovaných za zóny bezpráví, kde, podle slov policejního vedení i mnoha politiků a novinářů, už ani policie nemůže pracovat? „Policisté jsou na nás zaměřeni. Araby a černochoy kontrolují zbytečně často a naprosto bezdůvodně. Někdy vyloženě provokují. Doufají, že se někdo neudrží a nějak je urazí. A hned mají záminku k zásahu“. Takto například hodnotí práci policie na sídlištích čtyřiašestiletý Francouz kábylského původu (Nídr, 2006).

I mnozí nezávislí pozorovatelé mluví spíše o všudypřítomnosti policie v přistěhovaleckých čtvrtích, kam přijíždějí údajně i desetkrát denně. Pověstinou se však jejich služba omezuje na opakované kontroly dokladů „podezřelých“ osob, výslechy či zásahy proti drobným výtržnostem. Naopak jakákoliv preventivní činnost či dialog zde chybí, což jenom dále zhoršuje vztah místních obyvatel k instituci policie. Na nutnost tuto situaci změnit poukazovala již v polovině 70. let 20. století odborná komise *Peyrefitte*. Doporučovala mimo jiné přehodnotit dosavadní metody práce policejních složek i jejich přístup k občanům, decentralizovat tuto instituci a zavést místní policii pro jednotlivé městské části (Mucchielli-Mohamed, 2006). Vůli k reformě a modernizaci policie projevily i levicové vlády 80. let, ale výsledky nebyly příliš markantní. „Blízká policie“ tak ve Francii dosud chybí a zdá se, že represe je v popisu práce ochránců zákona stále přednější než prevence.

5.4. Mediální obraz událostí

Loňské nepokoje na francouzských předměstích vyvolaly nebývalý zájem nejen domácích ale i zahraničních médií. Příspěvky zahraničního tisku se však citelně lišily od francouzského pohledu na věc. Evropské a zvláště americké deníky kladly do centra pozornosti čtenářů především rozpor mezi francouzským sociálním modelem podle ideálů svobody, rovnosti a bratrství a obnaženou sociální realitou, plnou nerovnosti a diskriminace. Daleko více předkládaly obraz katastrofy, až s určitou škodolibostí. Šéfka francouzského deníku *Le Monde* toto označila za jistý druh odplaty (Colombani, 2005). Titulek „Hoří Paříž“ na hlavní stránce deníku New York Times byl podle jejích slov stejně přehnaný a fakticky nepřesný, jako když francouzská média informovala o „pádu Ameriky“ v době řádění hurikánu Katrina v Luisianě v roce 2005.

Ve Francii se naopak velká část médií stavěla odmítavě k jakékoliv interpretaci založené na sociálně-politickém kontextu a podtrhovala morální dimenzi probíhajících událostí. Za hlavní příčiny byly označovány převážně krize rodiny a nezvládnutí výchovy svých synů, jejich neochota se integrovat, nihilismus malých delikventů, islamizace a radikalizace. O revoltě na sídlištích

se také psalo jako o muslimské intifádě vedené organizovanými a špatně integrovanými delikventy⁴⁵.

Skandál způsobil filozof Alain Finkielkraut, autorita v židovském prostředí a horlivý obhájce republikánských hodnot, když v rozhovoru pro izraelský *Haaretz* řekl, že „je omyl vysvětlovat nepokoje pouze sociálními důvody, ve skutečnosti jde o etnicko-náboženskou revoltu proti Francii, jakožto evropské zemi s židovsko-křesťanskou tradicí, revoltu lidí, kteří nemají rádi Francii jako republiku. A Židy“. Za svůj výrok následně čelil vlně kritiky z rasismu, a to i z řad některých židovských institucí (Janyška, 4/2006).

V zahraničních médiích se na rozdíl od francouzských zdrojů objevovalo rovněž přirovnání probíhajících událostí k nepokojům, jenž zažívaly v 60. letech minulého století Spojené státy nebo v 80. letech Velká Británie⁴⁶. V této souvislosti poukazují zahraniční novináři na důsledky procesu „ghettoizace“, jenž je ve Francii oficiálně popírán. Současně odkrývají politický rozměr revolty, která silně zpochybnila dosavadní integrační model i politiku, jež v boji proti diskriminaci, rasismu a prohlubujícím se sociálním rozdílům vážně selhává. Jakkoliv to Francouzi neradi slyší, lze v tomto srovnání nalézt několik shodných rysů (Lapeyronnie, 2006):

1. Nepokoje propukají na městských předměstích, kde žije zvláště chudá a rasově segregovaná část populace, ačkoli se v případě Francie a Velké Británie nejedná výhradně o etnické menšiny.
2. Jsou silně zaměřeny proti policejním složkám. Ve většině případů jsou rozpoutány incidentem s policií, následují vzájemné potyčky a provokace, ničení budov a zapalování aut. Jsou kulminacním bodem trvale špatných vztahů mezi policií a obyvateli problémových čtvrtí.

⁴⁵ Ve skutečnosti však většina ze tří tisíc zadržených neměla žádnou trestní minulost (Bonelli, 2006).

⁴⁶ V roce 1965 vypukly nepokoje v černošských čtvrtích Los Angeles a v následujících třech letech také ve městech Chicago, Cleveland, Tempa, Atlanta, Detroit a další. V případě Velké Británie lze uvést nepokoje v přistěhovaleckých čtvrtích Brixtonu v roce 1981, Birminghamu a Tottenhamu v 1985, Telfordu a Oxfordu v 1991 či o rok později v Bristolu (Lapeyronnie, 2006).

3. Aktéry jsou nejvíce mladí kluci, kteří ale většinou nepatří k místním gangům. Využívají tiché podpory a velké míry porozumění ze strany starších obyvatel.
4. Jde o lidi vyloučené z participace na politickém životě. Události mají tedy silný politický rozměr. Protože většinou chybí jasně formulované požadavky aktérů, vzniká zde prostor pro různé interpretace. Dotčená část populace je pak více objektem než subjektem kontroverzních politik, které vznikají vně realitu života na předměstích a nakonec jen málo reflektují kořeny problému. Ty jsou raději schovány za různé teorie o nebezpečnosti těchto „delikventů z problémových předměstí“ a jakýkoliv politický význam událostí se dále nepřipouští.

5.5. Hledání řešení

V průběhu nepokojů kritizovala opozice, že vláda není s to situaci zvládnout. V nejvypjatějších chvílích požadovali někteří dokonce odstoupení ministra vnitra Nicolase Sarkozyho. Naopak mnoho obyvatel do něho vkládá naděje. Během nepokojů měl podporu 68% populace, což je v zemi tradičně rozdělené na levicovou a pravicovou polovinu výjimečná popularita. Tentokrát ale nejde o problém pravice či levice, podobné nepokoje, i když v daleko menší míře, zažívá Francie už pětadvacet let. Chyb se tak v minulosti dopustily oba tábory, dnes by měly při hledání řešení co nejvíce spolupracovat.

Prvním významným krokem, který by měla podpořit celá Francie, je „Iniciativa skupin 300“. Ta zahrnuje zatím tři stovky potomků z přistěhovaleckých rodin, kteří se ve Francii dokázali výrazně prosadit, ať už na poli sportu, umění či v podnikání. Svým příkladem chtějí působit nejen na dnešní mládež, ale i na její rodiče. Ti si jen těžko sami přiznávají určitou krizi rodiny, ztrátu rodičovské autority a tudíž i vlastní díl odpovědnosti za situaci svých dětí. Známé osobnosti zapojené do této iniciativy jim proto chtějí ukázat, že patřičnou výchovou s důrazem na přesnost a pracovitost lze děti ochránit před nástrahami ulice a pomoci jim v životě uspět (Eichler, 2006).

K odpovědnosti rodičů při výchově dětí a k obnovení rodinné autority, kterou stát neumí nahradit, vyzýval ve svém projevu bezprostředně po nepokojích také prezident Jacques Chirac. Zároveň zdůraznil, že povinností republiky je nabídnout všem stejné šance. Tímto nepřímým odmítl politiku pozitivní diskriminace se zavedením nějakých kvót pro obyvatele citlivých čtvrtí například při získávání práce. Namísto toho podpořil vytvoření dobrovolné civilní služby, která bude pro znevýhodněné skupiny mladých lidí vytvářet lepší perspektivy pro získávání zaměstnání. Do této služby by v roce 2007 mělo být zařazeno 50 tisíc osob (Le Monde, 14. 11. 2005).

Tato francouzská zkušenost přiměla také vlády ostatních evropských zemí zabývat se důsledněji problémem přistěhovaleckých ghett a integrací jejich mladých obyvatel. Tato snaha našla společnou podporu na půdě Rady Evropy, kde se na přelomu ledna a února 2006 uskutečnila konference o „Integrační politice v oblasti dětí a mládeže v Evropě - šance pro znevýhodněné městské části“. Ve svém zahajovacím proslovu uvedla zástupkyně generálního tajemníka Maud de Boer-Buquicchio, že „chudoba, marginalizace a sociální vyloučení ve znevýhodněných městských čtvrtích jsou jednoznačným porušením lidských práv. Obyvatelé těchto čtvrtí nežijí v takových podmínkách z vlastní vůle, nýbrž proto, že jim chybí prostředky a podpora tuto situaci změnit“ (www.coe.int).

Dále uvedla, že tato mládež musí současně vědět, že pro její hněv existuje ve společnosti pochopení, ale že násilí nikdy nic neřeší. Proto vlády evropských zemí by měly nabídnout taková řešení, která by mladým lidem předložila reálné a ihned použitelné možnosti sociální emancipace. To vyžaduje, podle jejích slov, především efektivní integrační strategii nikoliv posilování policejních složek. Znevýhodněné městské části jsou totiž v první řadě problémem sociálním a nikoliv bezpečnostním, jak je to často interpretováno. Tato konference měla za cíl „nastartovat uskutečňování integrační politiky ve prospěch dětí a adolescentů v Evropě, přejít od teorie k praxi, nemluvit pouze o strategii, ale uskutečňovat ji“.

Nedávné připomenutí si uplynutí jednoho roku od největších nepokojů na francouzských předměstích bylo pro řadu odborníků na sociální problematiku

vhodným okamžikem k ohlédnutí a rekapitulaci. Francouzská vláda však za svůj přístup k řešení problému mnoho ocenění nesklidila. Jako by se prý z loňských událostí nikterak nepoučila. Zvlášť neuspokojivě hodnotí současnou situaci ve Francii Sebastien Roché, ředitel výzkumu Národního centra pro vědecký výzkum (CNRS). „Problémová předměstí jsou zanedbávána stejně jako dříve, věci se vrátily do starých kolejí. Revolta citlivých čtvrtí, vůbec největší v moderních dějinách Francie, je jen vzpomínkou. Boj s diskriminací zůstává prázdným pojmem. Republika raději dál žije v představě, že všichni občané jsou svobodní a rovni ve svých právech. Menšiny tudíž fakticky neexistují, tak proč se jimi zabývat?“ (Roché, 2006)

Možná je jen příliš brzy očekávat výraznější pokrok v řešení problému, který v zemi vznikl posledních třicet let. Možná se do tohoto úkolu politici opravdu dvakrát nehrnou nebo spíše nevědí, co s ním. Jedno je však jisté, ke konstruktivní změně francouzské reality nemůže dojít dříve, než politické vedení dokáže dané skutečnosti opravdu porozumět a rovněž za ni přijmout politickou odpovědnost.

6. Závěr

Francie a spolu s ní i celá Evropa se může uklidňovat tím, že podzimní nepokoje na francouzských předměstích v roce 2005 nebyly součástí žádné cílené strategie islámských fundamentalistů. Bylo by proto přehnané označit tyto události za střet civilizací, jakkoliv tato Huntingtonova teorie získává po zkušenostech s teroristickými útoky v USA a v Evropě na aktuálnosti. V tomto případě ovšem nebyli hlavní hybnou silou jednoznačně Francouzi arabského původu, ale byli jí synové přistěhovalců ze subsaharské Afriky, kde islám není dominantním náboženstvím. Přesto však existuje důvod k určitému znepokojení. Skupina těchto aktérů totiž vykazuje relativně vysokou tendenci k islámu konvertovat, neboť ho pokládají za nejvhodnější vyznání pro vzbouřence (Eichler, 2006).

V denním životě však nemá s arabským světem příliš společného, tito mladí muslimové se ve své většině nemodlí, nechodí do mešity ani nedodržují jiné náboženské povinnosti (skutečně praktikujících muslimů je ve Francii asi jen 200 tisíc). Přihlášení se k islámu je pro ně více protestem vůči domovské Francii, než ztotožněním s islámskou civilizací, v níž vidí Huntington největší hrozbu pro západní civilizaci v dnešním světě. Tito synové z přistěhovaleckých rodin navíc sami často nevědí, kam vlastně patří. Od způsobu života svých předků už se vzdálili a k přijetí francouzské kultury mají stále daleko. Odtud pak pramení jejich pocit vykořeněnosti, potřeba hledat vlastní identitu a také naplnit přirozenou „touhu po uznání“ (Fukuyama, 2002). Jediné, co se jim však v tuto chvíli nabízí, je život na předměstí.

Soudržnost francouzské společnosti je dnes tedy evidentně narušena. Protože nejširším cílem integrační politiky je právě zajištění podmínek sociální a politické soudržnosti společnosti, lze francouzskou asimilační politiku hodnotit spíše jako neúspěšnou. Za hlavní příčinu tohoto neúspěchu je možné pokládat jistou krátkozrakost, když se Francie otevřela velkému množství nekvalifikované a navíc kulturně cizorodé pracovní síly v letech po druhé světové válce, aniž by měla jasnou představu, co se stane, až ji francouzské hospodářství přestane

potřebovat. Domněnka, že lze tyto lidi do země kdykoliv povolat a stejně jednoduše za nějaký čas zase odvolat, je až příliš bláhová.

V polovině 70. let minulého století navíc vláda liberalizovala přistěhovalectví z titulu rodinného soustředování, které nebylo doprovázeno aktivitami na podporu integrace přistěhovalců do společnosti. Respektive existovaly různé sociální programy financované z Fondu sociální pomoci, ale jejich efekt byl vinou nekoordinovanosti na jednotlivých úrovních a malé zainteresovanosti přistěhovalců na jejich účasti nevýrazný. Naopak dalekosáhlé a dodnes přetrvávající následky způsobilo stěhování přistěhovalců do okrajových městských čtvrtí sociálního bydlení, které bylo z hlediska integrační politiky zcela jistě chybným krokem francouzského politického vedení.

Situaci přistěhovalců nemohlo samo o sobě zlepšit ani velkorysé udělování povolení k pobytu pro dosud nelegální imigranty levicovými vládami v 80. letech. Takovéhle gesto spíš jen motivovalo další přistěhovalce k nelegální imigraci, s níž se naopak snažila bojovat politická pravice. Tato permanentní nejednotnost politické reprezentace v přístupu k přistěhovalcům tak představuje jenom další překážku v realizaci imigrační a integrační politiky, kterou je třeba do budoucna překonat.

Sociální napětí ve Francii dlouhodobě sílí rovněž kvůli propastnému rozdílu mezi narůstajícím podílem Francouzů cizího původu a jejich téměř nulovým zastoupením v politice. To lze připisovat francouzskému republikánství, jenž předpokládá, že „univerzální občan“ oproštěný od konkrétních sociálních podmínek a specifických náboženských, etnických nebo rasových charakteristik vstupuje do přímého vztahu se státem. Zohledňování skupinových identit v politickém procesu pokládá za politickou „balkanizaci“, kterou odmítá jako překážku naplňování společného blaha. Jinou vadou tohoto francouzského univerzalizmu je fakt, že ze své podstaty brání uplatňování antidiskriminačních zákonů. Proto je také diskriminace ve Francii značně rozbujelá, zejména vůči přistěhovalcům, ale jen málo jejích obětí se odhodlá bránit soudní cestou (Lamont-Laurent, 2006). Ideál rovnosti tak zůstává

francouzské realitě značně vzdálený, což jenom umocňuje pocity beznaděje příslušníků znevýhodněných menšin.

Při hledání příčin neúspěchu francouzské asimilační politiky je třeba vzít rovněž v úvahu, jaká je nejméně integrovaná sociální skupina ve francouzské společnosti. Jsou to vesměs potomci přistěhovalců ze zemí islámského světa nebo konvertující k islámu. Přitom nelze opominout, že podobné problémy s touto komunitou začínají mít i jiné evropské státy, jako Velká Británie, Německo či Nizozemí, uplatňující zcela odlišný integrační model. Proto se domnívám, že za současný znepokojivý stav francouzské společnosti není zodpovědná jednoznačně špatná integrační politika, ale také ti jedinci, kteří se nechtějí integrovat. Vždyť nejen ve Francii, ale v celé Evropě, žije rovněž spousta přistěhovalců z Asie, kteří, jak se zdá, nepředstavují z hlediska integrace problematickou skupinu. I když pocházejí také z kulturně odlišného prostředí, adaptace na evropský životní styl jim nečiní větší potíže. Podle mého názoru se o to zaslужují především jejich tradiční hodnoty, zejména úcta k rodičům, důraz na vzdělání a přirozená pracovitost, které jsou západní kultuře blízké. Ne náhodou jsou asijské děti mnohdy jedni z nejlepších studentů na evropských školách. Naopak děti afrických přistěhovalců velmi často ukončují školu bez diplomu, což je také začátek neúspěchu v profesním i osobním životě.

Prolomit začarovaný kruh života obyvatel citlivých čtvrtí nebude v žádném případě snadné. Škola a armáda dnes už nejsou nástrojem sociálního míšení, jako bývaly dříve, oslabila se i společenská role odborů a církve, a tak dnes hlavní cestou sociální integrace zůstává zaměstnání. Francie se však už čtvrt století potýká s nezaměstnaností okolo hranice 10% a v posledních letech navíc mnoho francouzských podniků přesouvá výrobu na východ, do zemí s levnější pracovní silou.

Přesto se zastavení společenského propadu přistěhovalců na předměstích musí stát v nejbližším období hlavní prioritou francouzské vlády. K tomu je potřeba rozvíjet především takové aktivity, které by vedly ke zvýšení vzdělanostní úrovně a profesní kvalifikace této části populace. Vhodným

prostředkem by mohla být například speciální služba cílené asistence, jež by přistěhovalcům a jejich potomkům umožnila lépe překonat znevýhodnění a vyrovnat se s požadavky na ně kladenými. Projekt nové integrační politiky vypracovaný v roce 2003 sice zahrnuje zřízení podobné služby, ta se ale vztahuje primárně na nově příchozí cizince.

Dalším specifickým problémem, kterým je třeba se vážně zabývat, je segregace v oblasti školství. Je zřejmé, že nelze očekávat vyřešení této otázky v krátkém časovém horizontu, ale stát by se měl alespoň více zasazovat o to, aby školy s převahou žáků cizího původu poskytovaly plnohodnotné vzdělání a pokud možno i příležitosti pro mimoškolní aktivity dětí. Ve školních zařízeních by mohlo probíhat též vzdělávání dospělých, z nichž mnozí ztratili v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti svoji kvalifikaci. K postupnému odbourávání této segregace by mohlo dojít například rozvojem partnerství mezi jednotlivými školami a pořádáním společných aktivit, během nichž by děti francouzských rodičů a potomci přistěhovalců navazovali vztahy přátelství a současně překonávali předsudky a komunikační bariéry, kterými jsou zatíženy předchozí generace.

Vysokou nezaměstnanost v citlivých čtvrtích by mohla částečně zmírnit také strategie zaměřená na podporu a rozvoj nezávislého drobného podnikání mezi přistěhovalci. Zmiňovaná cílená asistence by v tomto případě pomáhala s vytipováním podnikatelských příležitostí v dané oblasti a seznamovala by s legislativním a administrativním rámcem podnikání. Vlastní podnikatelské aktivity a podpora investic do okrajových předměstí by tak vytvořily další důležitá pracovní místa.

Vláda by měla rovněž více působit na veřejné mínění, jenž by vedlo k uvědomění si rasové netolerance jako problému a k jeho vědomému odmítnutí. Nedílnou součástí působení na majoritní společnost musí být vyvážené informace o přistěhovalecké komunitě a jejích příslušnících prezentované v médiích. Obraz francouzské společnosti by se měl více odrážet také v politické reprezentaci i v personálním obsazení jednotlivých státních institucí včetně policie, aby bylo

zřejmé, že politika státu není zaměřena proti Francouzům cizího původu, nýbrž je spoluvytvářena i jejich zástupci na centrální a místní úrovni.

V neposlední řadě musí vláda podporovat systémový přístup policie ve vztahu k přistěhovalcům a jejich potomkům, posílit programy a aktivity zaměřené na prevenci kriminality a eliminaci sociálně patologických jevů v problémových čtvrtích. Základním předpokladem pro úspěšnou implementaci preventivních opatření by přitom mělo být důsledné potírání všech forem diskriminace v policejní práci a nezákonných postupů členů policejního sboru vůči příslušníkům této komunity. V tomto směru lze uvažovat například o zapojení nepolicejních odborníků či zástupců akademické obce do procesu vzdělávání policistů.

Pro úspěšnou integraci muslimské menšiny do francouzské, potažmo evropské, společnosti je zvláště důležité, aby její příslušníci skloubili vhodným způsobem islám s evropskými liberálními principy, sekularismem a uznáním lidských práv jednotlivce. Pozitivní vliv na toto hodnotové sblížení by mohl mít i nedávno zvolený reprezentativní orgán francouzských muslimů. Veřejní činitelé i média by se měli současně zasazovat o to, aby byl rozeznán oblak islamofobie vznášející se nad Evropou v důsledku teroristických útoků, a aby majoritní společnost nabyla opět přesvědčení, že evropští muslimové mohou a snad i chtějí být její integrální součástí.

Naopak nepřijetí politické odpovědnosti za současný stav francouzské společnosti, jež vykazuje známky sociálního a kulturně-náboženského rozštěpení, by mohlo způsobit jen další prohloubení propasti mezi většinovou společností a přistěhovaleckou populací, stejně jako více vzdálit politické vedení od stále početnějších lidových vrstev žijících na zanedbávaných předměstích. Znovunavázání tohoto vztahu prostřednictvím aktivní participace marginalizovaných skupin na veřejném a politickém životě považují pro budoucí *vivre ensemble* i samotnou demokracii v zemi za klíčové.

7. Seznam literatury

a) Monografie:

- BARŠOVÁ, Andrea-BARŠA, Pavel (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity. ISBN 80-210-3875-6.
- BONIFACE, Pascal (2005): *Vers la quatrième guerre mondiale*. Paris: Armand Colin. ISBN 2-200-26909-9.
- BRUBAKER, Rogers (1997): *Citoyenneté et nationalité en France et en Allemagne*. Paris: Belin. ISBN 2-7011-1986-3.
- CESARI, Jocelyne (1999): De l'islam en France à l'islam de France. In DEWITTE, Philippe (sous la direction de): *Immigration et intégration: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte. ISBN 2-7071-2956-9. Str. 222-231.
- COSTA-LASCOUX, Jacqueline (1999): L'intégration à la française: une philosophie, des lois. In DEWITTE, Philippe (sous la direction de): *Immigration et intégration: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte. ISBN 2-7071-2956-9. Str. 328-340.
- EICHLER, Jan (2006): *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: Avis. ISBN 80-7278-326-2.
- FUKUYAMA, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 80-86182-27-4.
- GUYOMAR, Mattias (1999): La politique d'immigration française depuis 1945. In DEWITTE, Philippe (sous la direction de): *Immigration et intégration: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte. ISBN 2-7071-2956-9. Str. 297-309.
- HUNTINGTON, P. Samuel (2001): *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers. ISBN 80-86182-49-5.
- KROPÁČEK, Luboš (2002): *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. ISBN 80-7021-540-2.

- LAPEYRONNIE, Didier (1992): *Immigrés en Europe: politiques locales d'intégration*. Paris: La Documentation française. ISBN 2-11-002813-0.
- NOIRIEL, Gérard (1992): *Le Creuset français: Histoire de l'immigration XIXe-XXe siècle*. Paris: Seuil. 2ème édition. ISBN 2-02-015393-9.
- NOIRIEL, Gérard (2001): *État, nation et immigration: Vers une histoire du pouvoir*. Paris: Belin. ISBN 2-7011-2759-9.
- ROMAN, Joël (1999): La laïcité française à l'épreuve de la diversité. In DEWITTE, Philippe (sous la direction de): *Immigration et intégration: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte. ISBN 2-7071-2956-9. Str.377-383.
- SARKOZY, Nicolas (2004): *La République, les religions, l'espérance*. Paris: Cerf. ISBN 2-204-07283-4.
- TEMIME, Émile (1999): La France et ses étrangers, 1789-1945. In DEWITTE, Philippe (sous la direction de): *Immigration et intégration: l'état des savoirs*. Paris: La Découverte. ISBN 2-7071-2956-9. Str. 56-68.

b) Periodika a tisk:

- BARŠOVÁ, Andrea - BARŠA, Pavel (2006): Mezi asimilací a multikulturalismem. In *Mezinárodní politika* 5/2006. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 6-9.
- BAUBÉROT, Jean (2004): La République et la laïcité. In *Régards sur l'actualité*. No. 298. Février 2004. ISSN 0337-7091. Str. 5-21.
- BEAUD, Stephanie (2006): L'insertion professionnelle en question. In *Regards sur l'actualité*. No. 319. Mars 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 27-37.
- BENBASSA, Esther (2004): Juifs et Arabes en France: rupture d'une ancienne coexistence? In *Régards sur l'actualité*. No. 305. Novembre 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 43-48.
- BISSON, Anne (2004): Le contrat d'accueil et d'intégration. In *Regards sur l'actualité*. No. 299. Mars 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 41-51.

- CALDA, Miloš (2003): Imigrace a americká společnost. In *Mezinárodní politika* 10/2003. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 9-10.
- COLOMBANI, Jean-Marie (2005): Après les violences urbaines. In *Problèmes politiques et sociaux*. No. 920. Janvier 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0015-9743. Str. 111-113.
- EICHLER, Jan (2002): Francie po 11. září 2001. In *Mezinárodní politika* 3/2002. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 15 – 16.
- EICHLER, Jan (2006): Nepokoje ve Francii na konci roku 2005. In *Mezinárodní politika* 1/2006. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 31-33.
- FELLOUS, Gérard (2004): Les actes racistes et antisémites aujourd'hui en France. In *Régards sur l'actualité*. No. 305. Novembre 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 5-15.
- HLAVÁČ, Jan (2003): K dějinám evropské krajní pravice. In *Mezinárodní politika* 6/2003. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 36-38.
- JANYŠKA, Petr: Nazvat věci pravým jménem. In *Dějiny a současnost*, 4/2006. ISSN 0418-5129. Str. 24-27.
- JANYŠKA, Petr: Nemáte nás rádi, bude vás to bolet. In *Dějiny a současnost*, 3/2006. ISSN 0418-5129. Str. 24-27.
- KOKOREFF, Michel (2006): Comprendre le sens des émeutes de l'automne 2005. In *Regards sur l'actualité*. No. 319. Mars 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 15-25.
- KROPÁČEK, Luboš (2001): Evropa a islám: střet civilizací? In *Mezinárodní politika* 5/2001. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 16-17.
- LAMONT, Michele – LAURENT, Eloi (2006): France shows its true colors. In *Boston Globe*, 3. 6. 2006. ISSN 0743-1791. Str. 11.

- LAPEYRONNIE, Didier (2006): Les émeutes urbaines en France, en Grande-Bretagne et aux États-Unis. In *Regards sur l'actualité*. No. 319. Mars 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 5-14.
- *Le Monde*, 14. 11. 2005. La déclaration de Jacques Chirac.
- Le rapport Stasi sur la laïcité (extraits). In *Regards sur l'actualité*. No. 299. Mars 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 87-96.
- LEIKEN, R. – BROOKE, S. (2005): Al Qaeda's second front: Europe. In *International Herald Tribune*, 15. 7. 2005.
- LOCHAK, Danièle (2004): La loi sur la maîtrise de l'immigration: analyse critique. In *Regards sur l'actualité*. No. 299. Mars 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 13-28.
- LOUBETOVÁ, Zuzana (2006): Měli by se Francouzi stydět za svoji historii? In *Dějiny a současnost*, 11/2006. ISSN 0418-5129. Str. 6.
- MUCCHIELLI, Laurent – MOHAMMED, Marwan (2006): La police dans les « quartiers sensibles »: un handicap supplémentaire? In *Regards sur l'actualité*. No. 319. Mars 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 59-67.
- NÍDR, Tomáš (2006): Mon ami, když se jmenuješ Saíd, práci sháníš těžko. In *Mladá fronta DNES*, 31. 10. 2006. Str. 12.
- PERRAULT, Guillaume (2006): Immigration: Sarkozy défend sa vision « ferme et juste ». In *Le Figaro*, 3. 5. 2006.
- PERRAULT, Guillaume (2006): Les députés adoptent le « contrat d'intégration ». In *Le Figaro*, 5. 5. 2006.
- PFAFF, William (2005): A despairing cry for change. In *International Herald Tribune*, 9. 11. 2005.
- RIVAYRAND, Serge (2006): L'action de la police nationale dans la lutte contre les violences urbaines. In *Regards sur l'actualité*. No. 319. Mars 2006. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 51-58.
- ROCHÉ, Sebastian (2006): Des émeutes en 2005, quelles émeutes? In *Le Figaro*, 28. 10. 2006.

- SEVAISTRE, Vianney (2004): L'islam dans la République: le CFCM. In *Regards sur l'actualité*. No. 298. Février 2004. Paris: La Documentation française. ISSN 0337-7091. Str. 33-48.
- SITEK, Pavel (2005): Imigrace, otázka složitá. In *Mezinárodní politika* 2/2005. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 26-28.
- STOJANOV, Robert - NOVOSÁK, Jiří - DROBÍK, Tomáš - SIWEK, Tadeusz (2006): Migrace jako globální fenomén. In *Mezinárodní politika* 10/2006. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 15-17.
- *The Economist*, 6. 5. 2006. Vol. 379. Iss. 8476. Europe: Let the skilled come, France and immigration. Str. 47.
- THORNHILL, John (2006): The reality of Islam and the Republic. In *Financial Times*, 25. 9. 2006. Str. 16.
- UHEREK, Zdeněk (2003): Migrace: historie a současnost. In *Mezinárodní politika* 10/2003. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISN 0543-7962. Str. 4-5.

c) Elektronické zdroje:

- BONELLI, Laurent (2005): Révolte des banlieues. Les raisons d'une colère. *Le Monde diplomatique*. Décembre 2005. Dostupné z <http://www.monde-diplomatique.fr/2005/12/BONELLI/12993> (cit. 25. 9. 2006).
- BROŽ, Josef (2003): Alžírská „bahia“. In *Britské listy* 5. 3. 2003. Dostupné z <http://www.blisty.cz/art/13141.html> (cit. 22. 11. 2006).
- COUSSEY, Mary (2000): *Rámcová integrační politiky*. Rada Evropy. Červenec 2000. Dostupné z <http://www.radaevropy.cz> (cit. 25. 9. 2006).
- DANIELOVÁ, Kateřina (2003): *Imigrační politika Francie se zaměřením na současnou situaci*. 19. 12. 2003. Dostupné z <http://www.migraceonline.cz> (cit. 3. 5. 2006).
- DEWITTE, Philippe (1999): Des tirailleurs aux sans-papiers: la République oubliée. In *Hommes et Migrations*. No. 1221. Septembre-octobre 1999. Str. 6-11. Dostupné z <http://www.hommes-et-migrations.fr> (cit. 25. 6. 2006).

- FORMÁNEK, Jaroslav (2001): Temná kapitola v historii Francie. In *BBC Czech* 19. 5. 2001. Dostupné z <http://www.bbc.co.uk/czech/korespondent/100.shtml> (cit. 22. 11. 2006).
- GAS, Valérie (2005): *Sarkozy veut choisir les immigrés*. 12. 7. 2005. Dostupné z http://www.rfi.fr/actufr/articles/067/article_37444.asp (cit. 5. 10. 2006).
- HADAS-LEBEL, Raphaël (2005): *Boj za sekularismus, dříve a nyní*. Dostupné z <http://www.project-syndicate.org> (cit. 5. 10. 2006).
- HAMILTON, Kimberly - SIMON, Patrick - VENIARD, Clara (2002): *Výzva francouzské rozmanitosti*. Květen 2002. Dostupné z <http://www.migraceonline.cz> (cit. 3. 5. 2006).
- <http://www.coe.int> (Speech by Maud de Boer Buquicchio) (cit. 3. 9. 2006).
- <http://www.gisti.org> (cit. 3. 9. 2006).
- <http://www.travail.gouv.fr> (Notre politique d'intégration, 8. 12. 2003) (cit. 10. 7. 2006).
- <http://www.vie-publique.fr> (La politique d'immigration – chronologie) (cit. 10. 7. 2006).
- JIRÁČEK, Michal (2003): *Republika jako náboženství aneb o francouzské zásadě laïcité*. 15. 12. 2003. Dostupné z <http://www.europeum.org> (cit. 5. 10. 2006).
- LIAUZU, Claude (2000): Immigration, colonisation et racisme: pour une histoire liée. In *Hommes et Migrations*. No. 1228. Novembre-décembre 2000. Str. 5-14. Dostupné z <http://www.hommes-et-migrations.fr> (cit. 25. 6. 2006).
- MARIE, Claudie-Valentin (2002): Les Antillais en France: une nouvelle donne. In *Hommes et Migrations*. No. 1237. Mai-juin 2002. Str. 26-39. Dostupné z <http://www.hommes-et-migrations.fr> (cit. 25. 6. 2006).
- NOIRIEL, Gérard (2005): Histoire de l'immigration en France: État des lieux, perspectives d'avenir. In *Hommes et Migrations*. No. 1255. Mai-juin 2005. Dostupné z <http://www.hommes-et-migrations.fr> (cit. 25. 6. 2006).

- STOJAROVÁ, Věra (2004): Modely integrace imigrantů a jejich projevy v české politice. In *Středoevropské politické studie*. Číslo 2-3, ročník VI, jaro-léto 2004. Dostupné z <http://www.cepsr.com> (cit. 3. 9. 2006).